

Multikulturní
Vzdělávání
Sociálních
Pracovníků

Ing. Vratislav Vojnar

Zákon o sociálních službách

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

„Sociální služby“

I. Úvod

- Co jsou sociální služby, jejich význam a cíl
- Stručně z historie sociálních služeb
- Zákon o sociálních službách jako moderní právní norma
- Přehled právních předpisů upravujících problematiku sociálních služeb
- Příspěvek na péči a jeho účel

II. Sociální služby

- Základní druhy a formy sociálních služeb
- Základní a odborné sociální poradenství
- Služby sociální péče
- Služby sociální prevence
- Sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních ústavní péče

III. Zařízení sociálních služeb

- Druhy a typy zařízení sociálních služeb

IV. Úhrada nákladů za sociální služby

- Sociální služby bez úhrady nákladů
- Sociální služby za úhradu nákladů:
 - úhrada za sociální služby v pobytových zařízeních sociálních služeb
 - úhrada za základní činnosti
 - úhrada specificky stanovená podle jednotlivých druhů služeb

V. Příspěvek na péči

- Podmínky nároku na příspěvek na péči
- Okruh oprávněných osob
- Povinnosti žadatele o příspěvek
- Řízení o příspěvku
- Stupně závislosti na pomoci druhé osoby
- Hodnocení úkonů péče o vlastní osobu a úkonů soběstačnosti
- Výše příspěvku
- Rozhodnutí o příspěvku
- Způsob výplaty
- Kontrola užití příspěvku

VI. Financování sociálních služeb

- Úhrada od klienta
- Dotace ze státního rozpočtu
- Dotace z rozpočtu obce a kraje

-Další zdroje financování

VII. Smluvní vztahy

- Smlouva o poskytnutí sociální služby
- Povinnost poskytovatele uzavřít smlouvu
- Forma smlouvy o poskytnutí sociálních služeb
- Náležitosti smlouvy

VIII. Registrace

- Podmínky poskytování sociálních služeb
- Podmínky registrace
- Subjekty, u nichž se nevyžaduje registrace
- Registr poskytovatelů sociálních služeb

IX. Inspekce poskytování sociálních služeb

- Předmět inspekce
- Subjekty podléhající inspekci
- Subjekty provádějící inspekce
- Standardy kvality poskytovaných služeb

X. Povinnosti poskytovatelů sociálních služeb

XI. Opatření omezující pohyb osob

XII. Předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka a pro výkon v sociálních službách

XIII. Orientace dalšího rozvoje sociálních služeb

Kontrolní test

Příloha:

Standardy kvality sociálních služeb

1. Úvodem

Sociální politika je velmi zvláštní obor. Týká se každého člověka a následuje ho po celý život, od narození až do smrti a ve všech životních křižovatkách a problémech. A to doslova. Pro případ narození i pro případ úmrtí má sociální dávku, pomáhající řešit důsledky těchto sociálních událostí.

To je výsledkem skutečnosti, že žijeme v moderním evropském, což současně znamená sociálním státě, dosud nejvyšším vývojovém stupni státní organizace, která vytváří komplexní ochranné sociální mechanismy. Sociální stát není výslovně ten, který „dává hodně“ ale stát, který nenechá nikoho na holičkách a pro každou situaci má nezbytné nástroje ochrany, pomoci a podpory.

Každý se tak trochu cítí odborníkem „na sociální politiku“. A, paradoxně, nikdo není se sociální politikou úplně spokojen. Obyvatele můžeme (trochu zjednodušeně) rozdělit na ty, kteří jsou příjemci a na ty, kteří ze svých daní sociální politiku dotují. Ti první si myslí, že by mohli dostávat více, ti druzí, že stát pomáhá příliš štědře, i tam, kde by bylo třeba větší snahy na straně příjemce pomoci. Ale často se dojde ke zjištění, že občané ve výzkumu vyjádří názor, že by se mělo pomáhat víc, ale současně, že nejsou ochotni na to více, svými daněmi, přispět.

Sociální politika není jen věcí státu. Různé subjekty mohou formulovat a realizovat svoji, sociální politiku. Svoji sociální politiku mohou mít kraje, města a obce, odbory, nevládní organizace. Velmi významná je pro pracovníky i sociální politika jejich zaměstnavatelů. Jedině sociální politika státu však může obsahovat v této oblasti příkazy a zákazy, tedy uplatňovat státní moc.

Sociální politika státu plní řadu významných rolí. Zajišťuje ochranu lidí, pomoc v různých obtížných okamžicích, chrání společnost před některými negativními sociální jevy i při řešení důsledků ekonomického vývoje, jako je nezaměstnanost apod. Organizuje (popřípadě vynucuje) solidaritu mezi bohatými a chudými,

bezdětnými a rodinami s dětmi, starými a mladými, zdravými a nemocnými, zaměstnanými a nezaměstnanými.

Neustále hledá správný rozměr této ochrany a pomoci. Nesmí pomáhat ani příliš, ani málo. Musí ochránit a zabezpečit, ale kdyby její role byla přílišná, ztratili by ti, kteří jsou „příjemci“ pomoci motivaci pracovat, kdyby byla nedostatečná, a v krajním případě nezabezpečila základní životní potřeby, nesplnila by svoji roli.

Významným rysem sociální politiky, jako aktivity státu, je její konsensuálnost, tj. rozměr a povaha jejích aktivit je výsledkem nejširší možné shody všech společenských subjektů. Pro předchozích větách a při vědomí stálých mediálních i politických diskusí o její kvalitě se to nezdá být pravdivým tvrzením. Je však třeba oddělit zmíněné neustálé vyvažování, v němž sociální politiky musí reagovat na vývoj potřeb národní ekonomiky, na vývoj sociálně ekonomické situace obyvatel i na vývoj názorů a mezi tím, jaká skutečná sociální politika a jak se realizuje.

Koneckonců představme si loveckou osadu Indiánů. Žijí tam lovci, staří a matky s dětmi. Co lovci uloví, rozdělí se. Každá z těchto skupin má v tomto společenství svoji roli. Matky zabezpečují generační kontinuitu a budoucnost a staří jsou nositeli zkušenosti a moudrosti. Můžeme si popsat tři scénáře dělení kořisti. Lovci snědí příliš. Děti a matky, spolu se starými umřou hlady a osada zanikne. Druhý scénář. Děti, matky a staří snědí příliš. Lovci ztratí sílu lovit a osada zanikne. Třetí scénář je zřejmý, lovci musí dostat tolik aby měli sílu znovu lovit a ostatní tolik aby i oni mohli plnit svoje role. Zdá se to primitivní? Ale je to přesně tak, každý den se bude muset rozhodnout s ohledem na velikost úlovku, kdo co dostane a také jak se ocení nejlepší z lovců aby byli všichni motivováni k nejlepším úlovkům.

Svým způsobem se o sociální politice rozhoduje každý rok znovu a znovu, při schvalování zákona o státním rozpočtu. I ty nejstatečnější kritiky a nejodvážnější návrhy mají v sociální politice jednoduchý limit, jímž jsou peníze, které jsou (popřípadě, které mohou být) k tomuto účelu v hospodaření státu určeny.

Jak poznáme při studiu sociální politiky, málokterá společenská činnost je tak podrobně upravena v zákonech a vyhláškách, jako je to u aktivit v sociální oblasti. Není divu, jde o práva a nároky občanů.

Skutečnost, že je sociální politika předmětem „totální právní regulace“ je pro pisatele učebního textu velkým problémem a dilematem. Takřka každý pojem v tomto oboru má svoji právní definici. Když bude užívat pojmy v jejich přesném právním obsahu, stane se text nesrozumitelný. Když bude používat jen pojmy, které nejsou právně vymezeny bude text působit jako beletrie. A když bude používat současně oba typy pojmů, jak to bez problémů dělají media, zaslouží si právem odborné zatracení. Na vysvětlenou příklady. Mladý člověk nebo chudý člověk není totéž jako nezletilý nebo sociálně potřebný. K právnímu vysvětlení pojmu rodiny, bychom potřebovali nejméně jednu stránku textu. Museli bychom vyjmenovat všechny možnosti soužití rodičů, nebo dospělých ale „nerodičů“, sezdáných i nesezdáných, s dětmi, vlastními, cizími, svěřenými do péče, osvojenými, a podobně.

V tomto textu se proto pokusíme většinou pominout skutečnost, že všechny pojmy jsou právně upraveny, budeme používat pojmy běžně užívané, jejich právní identifikace a specifikace bude až druhou etapou studie tohoto oboru.

Tím jsme ale překonali jen jedno úskalí tohoto oboru. Druhým je skutečnost, že se v tomto oboru používá velké množství pojmů, hesel, případně principů, jejichž obsah je v zásadě dohodnut, všichni vědí co to je a nemusí se vysvětlovat či obhajovat. Proto se nemůžeme vyhnout určité encyklopedičnosti v textu a vždy alespoň stručně vysvětlíme obsah těch či oněch pojmů, jistě s určitým rizikem, že různé názory, pojmy a principy zjednodušíme.

A na závěr. Nebudeme se snažit naučit se jména a výše dávek, výše pojistných příspěvků, výpočty důchodu a podobně. Dávky i příspěvky se mění, nám jde o to pochopit principy fungování celého systému. Jen v průběhu psaní tohoto textu

došlo k významným změnám v dávkových systémech a další jsou připraveny. Konkrétní v dané době platné údaje získáme snadno pomocí internetu.

Cílem tohoto textu je poskytnout dostatek informací k tomu, aby studující rozuměl obsahu a cílům sociální politiky, získal přehled o principech, subjektech, nástrojích a limitech sociální politiky a seznámil se s cílovými skupinami sociální politiky, jejich problémy a způsoby jejich řešení..

2. Obsah, cíle a funkce sociální politiky

Sociální politika je v různých zemích a různými autory vnímána různě. V nejširším vymezení by sociální politika měla vést k využití veškerých lidských zdrojů, a to jak tím, že bude poskytovat stejnou šanci na kultivaci a ochranu lidského činitele, tak tím, že podstatou své činnosti bude aktivizovat k práci. V takovém pojetí patří do sociální politiky i oblast školství, zdravotnictví, bytové politiky a další.

V užším smyslu se očekává, že sociální politika dá všem lidem rovné šance žít za lidsky důstojných podmínek, v lidsky důstojném prostředí.

A můžeme si uvést jednu z definic¹:

Sociální politika je cílevědomá činnost zaměřená k přiměřenému vyrovnaní rozdílů v sociální situaci a postavení, které vznikají v důsledku rozdílné úspěšnosti lidí na trhu práce:

- **v důsledku rozdílných schopností lidí,**
- **jako důsledek různých handicapů,**
- **v důsledku nemožnosti účastnit se trhu práce ze subjektivních důvodů (např. stáří, nemoc, péče o děti), nebo objektivních (nezaměstnanost).**

Kriteriem přiměřenosti vyrovnaní těchto rozdílů je zabezpečení takových minimálních podmínek života, které jsou v konkrétním civilizačním prostředí považovány ještě za přijatelné, a které umožní trvale udržitelnou sociální soudržnost, tj. nebudou vést k sociálnímu napětí a konfliktům.

Sociální politika může také vědomě podporovat rozvoj lidského kapitálu, lidských zdrojů, pak nemá jen roli ochranou ale i produktivní. **Nové generace, vyrůstající v sociálně spořádaných a hmotně zabezpečených rodinách, disponující dobrým zdravotním stavem, vzděláním a vychováním jsou hlavním zdrojem budoucnosti státu a jeho prosperity.**

¹ Výzkum „Tvorba regionálních a místních programů trvalé sociální udržitelnosti“ NCSS, o.p.s. Praha, 2005

Česká republika je součástí seskupení evropských států - Evropské unie. I když je sociální politika národní záležitostí, má s ostatními zeměmi shodné cíle. Cílem sociální politiky v zemích Evropské unie (EU) je **dlouhodobě udržitelná sociální soudržnost a boj proti sociálnímu vyloučení**.

2.1. Sociální soudržnost

Co rozumíme pod pojmem „sociální soudržnost“? Je to stav s minimálním sociálním napětím, s rovnými příležitostmi všech členů daného společenství a s dostupností všech služeb, nezbytných k realizaci základních sociálních rolí člověka umožňujících důstojně žít ve zdravém prostředí a mít rodinu. Aby mohl jedinec plnit své základní sociální role, potřebuje být zdravý, vzdělaný a pracovat. Pokud je znevýhodněný zdravotně, věkem (děti a senioři) nebo kulturně-sociálně, měla by mu být dostupná potřebná služba, která by mu pomohla znevýhodnění překonat a společensky se integrovat.

2.2. Sociální vyloučení

Sociální vyloučenosti jsou postiženi ti, kdo nemají přístup k příjmům (výdělkům), ke vzdělání, ke zdravotní péči a k bydlení. Důsledkem nedostatečného přístupu k těmto zdrojům potřebným pro důstojný lidský život je chudoba. Ta pak plodí sociální nespokojenost a může vyústit v sociální napětí, které patří k důležitým bariérám společenského a zejména ekonomického rozvoje. Za nejdůležitější nástroj pro rozvoj a upevnění udržitelné sociální soudržnosti se v Evropě považují sociální systémy, které spolu tvoří komplexní sociální ochranu. K nim se v ČR řadí **systémy politiky zaměstnanosti, sociálního pojištění, státní sociální podpory a sociální péče**. A takto si také vymezíme obsah tohoto textu.

Asi nás zarazí, proč musí „bohatá“ Evropa bojovat proti chudobě. Chudoba v Evropě je vnímána jako hrozba pro stabilitu celé společnosti, neboť v ní je spatřován možný zárodek sociálních bouří. Evropský parlament před lety přijal názor že „chudoba je erozí demokracie“.

Změnily se náhledy na chudobu a s ní spojené důsledky. V současné době se chudoba považuje za jeden z nejpálčivějších problémů globalizovaného světa. Mezinárodní společenství vnímá chudobu stále intenzivněji jako nežádoucí fenomén, který je třeba vymítit, resp. zmírnit jeho dopady, má-li se zajistit společenský pokrok a má-li se zároveň předejít mnohým negativním a celosvětově nebezpečným jevům (růst kriminality, nekontrolovaný obchod s drogami a se zbraněmi, mezinárodní terorismus).

2.3. Chudoba

Chudobu můžeme rozdělit na chudobu absolutní a relativní.

Absolutní chudoba je chudobou příjmovou (nedostatek zdrojů).

Chudoba relativní je vymezení příjmové situace v vztahu k okolní společnosti a odráží příjmovou diferenciaci společnosti.

Je patrné, že až na krajnosti (např. bezdomovci) je pro evropské země charakteristická chudoba relativní. Absolutní chudoba a s ní spojené ohrožení života se vyskytuje v zemích třetího světa. **.Chudoba může být vnímána klasicky - jako nedostatek - nebo moderně jako nedostupnost nebo nedostatečná dostupnost ke zdrojům a službám. V tomto druhém smyslu každá společnost má své chudé.**

Evropa má ještě jeden důležitý důvod obávat se chudoby, zejména je-li soustředěna do některých regionů, tedy nejen chudoby lidí, ale i **chudoby regionů**. Lidé ve více než polovině regionů v EU nedosahují průměrného příjmu na hlavu v EU. Asi čtvrtina lidí v EU žije v chudobě. A asi jen čtvrtina regionů soustřeďuje většinu bohatství EU. Pokud se tyto rozdíly neodstraní, hrozí „stěhování“ lidí z chudých do bohatých regionů - což je jev, který by mohl vážně destabilizovat EU.

Chudobu lze rovněž rozdělit. podle vztahu jedince k ní. Jedná-li se o objektivně existující chudobu je měřitelná objektivními kritérii. Subjektivně prožívaná chudoba je stav kdy rozhodující je vlastní **pocit chudoby**. Ten, kdo se cítí subjektivně chudý, nemusí jím ještě objektivně skutečně být, alespoň z hlediska materiální chudoby.

Někdy se dochází k paradoxním jevům. V jednom výzkumu provedeném v České republice se za subjektivně chudé prohlásilo více bezdětných občanů, než rodin s dětmi. Rodiny s dětmi totiž nebyly tak často konfrontovány s nákladnými nákupy aut, techniky, zahraničních dovolených a podobně.

2.4. Funkce sociální politiky

Můžeme rekapitulovat jaké jsou funkce sociální politiky²:

- **Preventivní** - snahou je zabránit zcela anebo alespoň v co největší míře tomu, aby docházelo k nežádoucím sociálním situacím, jako je bída, nezaměstnanost, alkoholismus, kriminalita, apod.
- **Rozdělovací a přerozdělovací (redistribuční)** - přerozdělováním, zejména finančních prostředků se zmírňuje výchozí nerovné postavení lidí v té míře, kterou společnost uznává za žádoucí. Přerozdělovací funkce se konkrétně uskutečňuje především prostřednictvím daní a sociálních dávek.
- **Homogenizační** - jde o dosahování určité stejnorodosti v uspokojování základních životních potřeb. Homogenizace v žádném případě neznamená nivelizaci podmínek života, ale proces, v němž společnost vytváří stejné šance vzdělávat se, pracovat, pečovat o své zdraví.
- **Stimulační** - jde o podporu, podněcování a vyvolávání žádoucího sociálního jednání jednotlivců a sociálních skupin. Zahrnuje opatření vzdělávací politiky, politiky zaměstnanosti, zdravotní politiku, apod.

² Krebs, V. *Sociální politika*. Praha. ASPI, a.s. 2005, ISBN 80-7357-050-5

- **Ochranná** - řeší již vzniklé situace, kdy jedinec nebo sociálních skupina je znevýhodněna ve vztahu k ostatním ať již v ekonomickém nebo sociálním smyslu. Jde o zmírnění nebo odstranění důsledků sociálních událostí ať již jsou spojeny se světem práce (např. nezaměstnanost, škodlivé životní prostředí) nebo životními stádii a událostmi (např. stáří, nemoc, narození dítěte, osiření).

Kontrolní otázky:

Jaké jsou cíle sociální politiky?

Definujete pojem chudoba.

Co je to trvale udržitelná soudržnost?

Co je to sociální vyloučení.?

Jaké jsou funkce sociální politiky.

3. Historie a myšlenkové zdroje sociální politiky

Sociální chování provází lidstvo od jeho počátku, dokonce i ve zvířecí říši najdeme prvky sociální ochrany a pomoci. Na počátku šlo o rodovou solidaritu zaměřenou na přežití, později o patriarchální paternalismus, sociální opatření najdeme již ve starém Řecku, Římské říši a ve feudálních společnostech. Sociální doktríny jsou vždy limitovány geopoliticky (teritoriálně), historicky a odrážejí světový názor. Za základy náboženského vyjádření evropské sociální doktríny lze považovat Mojžíšovo desatero ve Starém zákoně a Kristovo filantropické učení, které tvoří křesťanské a židovské základy evropské civilizace. Prvky dobročinnosti najdeme i v jiných světových náboženstvích.

Zatímco chudým je cesta do „Království nebeského“ otevřena, platí, že „snáz projde velbloud uchem jehly než bohatec do království nebeského“. Ten se musí zasloužit již na tomto světě svou dobročinností. Známe přikázání miluji bližního svého jako sebe samého apod.

Význam sociálních aktivit narůstal v Evropě ve středověku zejména v souvislosti s vznikem a růstem měst, v nichž přibývali chudí, kteří již neměli oporu v dřívějších patriarchálních nebo rodových systémech na venkově. Vznikaly proto sociální aktivity typu charity. Zásadní nárůst významu sociální politiky pak nastal v procesu průmyslové revoluce, v během něhož vznikly ve městech masy proletariátu bez sociální ochrany. V době osvícenectví se uplatnil názor, že stát nemá do sociální politiky zasahovat, že je věcí občanů samotných (**liberální koncept**). O politice můžeme mluvit od okamžiku, kdy vznikly formalizované systémy sociální ochrany. Vývoj sociálně ochranných institucí započal například (pojistnými) dělnickými či hornickými pokladnami, do nichž členové takových korporací přispívali a v případě sociální události (úmrtí) získávali pozůstalí podporu (**korporativní systém**). Vytvoření prvních státních systémů na bázi pojištění jsou spojeny se jménem kancléře Bismarcka. Pojištění se stalo povinným (**institucionální systém**). Tento vývoj reagoval na důsledky a potřeby průmyslového rozvoje a probíhal v různých zemích různě rychle a s různými odlišnostmi. Proto je zde jen stručný popis.

3.1. Česká sociální doktrína

Česká sociální doktrína vznikala již v době Rakouska-Uherska. Velká jména z této doby jsou například Albín Bráf, který v článku „Almužna nebo mzda“ (1884) formuloval principy sociální politiky, které vycházely z myšlenky sociálního pojištění, jehož byla chudinská péče jen podpůrným doplňkem. Na něj navázal později Karel Engliš svou knížkou Sociální politika (1916). Engliš vycházel z toho, že moderní demokratický stát musí usilovat „aby společenský celek byl vypěstěn a přetvořen co nejideálněji ... výstavbou společenského tělesa (mínil tím stát)“. V dnešní době bychom volili jiná slova např. výstavbou státní sociální infrastruktury dosáhnout rozvoje národa. Englišovu sociální doktrínu zdokonalil Alois Rašín úvahami o tom, jak zorganizovat ono zpřístupnění plodu hmotné a duchovní kultury všem. Ve své knize Národní hospodářství (1921) napsal: „Sociální ochranné zákonodárství, pojišťování rizika ztráty výdělku při nemoci a úrazu, nezaměstnanosti³, invaliditě a stáří hledí těm, kteří nemohou uspořít tolik, aby jmění bylo základem života jejich, jednak zabezpečit dlouhé užívání pracovní síly, jednak pojistiti je pro případ ztráty jejich výdělkové schopnosti, aby nebyli odkázáni na důchod zaopatřování chudých“.

Poválečná sociální doktrína vznikala souběžně v anglické exilové vládě i v řadách domácího odboje. Její nositelé - sociální demokraté (E.Erban, A. Zelenka a další) - připravovali pod vlivem myšlenek anglické reformy také českou reformu. Ta našla svůj implementační výraz v zákonu č. 99/1948 o národním pojištění. I tento zákon se stal v Evropě a jiných kontinentech pro několik let zdrojem idejí a vzorů. Tento trend byl přerušen jeho reformou již v roce 1954, kdy došlo k importu sovětských koncepcí z konce dvacátých let.

Ještě jedno poučení z dějin. Sociální doktrína předválečné Československé republiky vznikla jako výsledek národního konsensu a byla podporována jak

³ První systém podpory v nezaměstnanosti (tzv. Gentský systém) vznik až v roce 1922 v Belgii.

politickou levicí (snad kromě komunistů) tak pravicí, jak zaměstnavateli, tak odbory. Proto sociální infrastruktura státu přežila bez velkých otřesů všechny její rozmanité vlády.

3.2. Sociální stát

*Nejvyšším stupněm státní organizace sociální politiky je pojetí označované za **sociální stát**.*

Od poloviny 30. let dochází v Evropě postupně k rozšiřování a prohlubování státních zásahů a ke zvyšování odpovědnosti státu za sociální podmínky a životní situaci obyvatelstva. Role státu stále více roste a stát se stává hlavním a rozhodujícím subjektem sociální politiky. Svou celkovou orientací většina evropských států spěje k silnému sociálnímu státu, tj. **státu, který se v sociální oblasti výrazně angažuje a vytváří systémy zabezpečující sociální garance všem občanům.**

V řadě západoevropských zemích od konce 30. let až prakticky do současnosti je tento vývoj spojen s konstituováním a fungováním tzv. „státu blahobytu“ (welfare state). Termín „welfare state“ vystihuje sociální a ekonomický fenomén, který se stal realitou zejména po 2. světové válce a je oslavován i zavrhován. Pojem „welfare state“ patří ke klíčovým pojmům teorie sociální politiky. **Označuje stát, v němž se v zákonech i ve vědomí a postojích lidí prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců či rodin, nýbrž i věcí veřejnou. Každému z jeho občanů se dostává alespoň určitého uznaného minima podpory a pomoci v různých životních situacích, které jej či jeho rodinu (potenciálně či aktuálně) ohrožují.**

Do češtiny lze tento pojem převést jen obtížně a používají se obraty jako „asistenční stát“, „sociální stát“, „stát všeobecného blahobytu“ nebo „stát veřejných sociálních služeb“.

V současnosti bývá sociální stát charakterizován jako stát, který se význačně angažuje v sociální oblasti a má v ní často monopolní postavení, přebírá na sebe ve značné míře sociální zajištění obyvatel, má rozsáhlý a jednotný systém sociálního

zabezpečen í a poskytuje velký rozsah sociálních služeb zdarma nebo za ceny, které neodpovídají hodnotě a realizuje velkou míru redistribuce příjmů a je nákladný. Vede k centralizaci a byrokracii. Pozitiva sociálního státu jsou v tom, že mimo jiné organizuje aktivní politiku zaměstnanosti, zaměstnává velký počet pracovníků v sociálních službách apod. **Základním přínosem sociálního státu je po desetiletí trvající sociální smír v evropských státech, který přispěl také k mírovému soužití v Evropě. Sociální stát je do budoucna nenahraditelný, jeho cíle, aktivity, nástroje i rozměr je třeba přizpůsobovat měnícím se podmínkám ekonomického a společenského vývoje v Evropě.**

Kontrolní otázky:

Z jakých myšlenkových zdrojů vychází evropská sociální politika?

Jak se vyvíjela sociální politika v Evropě?

Co je to sociální stát?

Jaké jsou přednosti a nevýhody sociálního státu?

4. Východiska sociální politiky

MODERNÍ EVROPSKÁ SOCIÁLNÍ POLITIKA USILUJE O REALIZACI NEZADATELNÝCH⁴ LIDSKÝCH PRÁV, ZARUČENÝCH ÚSTAVOU TÉ KTERÉ ZEMĚ. OBECNĚ FORMULOVANÁ LIDSKÁ PRÁVA JSOU JAKÝMSI SOCIÁLNÍM MINIMEM, KTERÉ MUSÍ KAŽDÁ STÁTNÍ SOCIÁLNÍ DOKTRÍNA RESPEKTOVAT, MÁ-LI BÝTI EVROPSKOU. KAŽDÝ STÁT TATO OBECNÁ PRAVIDLA VZTAHUJE NA SVÉ ÚZEMÍ RATIFIKACÍ, ÚSTAVOU A ZÁKONY. MÁ PŘITOM SVOU INTERPRETACI A ZPŮSOB PROVÁDĚNÍ. TO VŠAK NESMÍ BÝT NIKDY POD STANDARDY, KTERÉ BYLY MEZINÁRODNĚ DOHODNUTÉ. OBSAHEM NAŠÍ SOUČASNÉ DOKTRÍNY JSOU OBČANSKÁ PRÁVA DEKLAROVANÁ V LISTINĚ ZÁKLADNÍCH LIDSKÝCH PRÁV ČESKÉ REPUBLIKY.⁵

4.1. Právo na práci

Právo na práci v demokratické společnosti znamená možnost zvolit si svobodně zaměstnání v uspokojivých pracovních podmínkách za přiměřenou odměnu, právo získat práci v mezích společenských možností nebo peněžitou podporu v nezaměstnanosti, která by zajistila přiměřenou a lidsky důstojnou životní úroveň.

Právo na práci není samoučelné. Je to prostředek, který má každému občanu zajistit na jedné straně podíl na národním bohatství, úměrný jeho schopnostem a fyzickým možnostem, na druhé straně plné uplatnění vlastní osobnosti. Právo na práci je jeden ze základních nástrojů sociální emancipace člověka. Realizací toho práva je i hmotná podpora v nezaměstnanosti.i

4.2. Právo na uspokojivé pracovní podmínky

„Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech člověka“ , v souladu se Všeobecnou deklarací lidských práv, uznává v rámci práva na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky zejména právo na

- odměnu, která se poskytuje jako minimum všem pracovníkům,
- spravedlivou mzdu a stejnou odměnu za práci stejné hodnoty bez jakéhokoli rozlišování, přičemž zvláště ženám jsou zaručeny pracovní podmínky ne horší, než jaké mají muži, se stejnou odměnou za stejnou práci,

⁴ Nezadatelná jsou ta, kterých se člověk nemůže sám vzdát

⁵ Text nezadatelných práv (autor prof. I.Tomeš) převzat z Sociální doktríny České republiky

- slušný život pro občana a jeho rodiny,
- bezpečné a zdravotně nezávadné pracovní podmínky,
- stejnou příležitost pro všechny dosáhnout v zaměstnání povýšení na odpovídající vyšší stupeň, přičemž nebudou uplatňována jiná kritéria, než délka zaměstnání a schopnosti,
- odpočinek, zotavení a rozumné vymezení pracovních hodin a pravidelná dovolená, a odměna ve dnech veřejných svátků.

Občan má tedy právo na to, aby stát přesně a jasně definoval a zaručil jeho základní sociální práva, zakládající jeho sociální jistotu, aby si mohl kromě toho kolektivním vyjednáváním zajistit zlepšování životních a pracovních podmínek a aby mohl ve svobodném politickém ovzduší usilovat o sociální pokrok.

4.3. Právo na životní úroveň

Základní hnací silou sociálních utopií a učení socialistů v XIX. století byla bída dělníků v počátcích rozvoje kapitalistické společnosti. Úsilí dělnických hnutí a jejich politických a odborových organizací vyústilo v obecné uznání práva každého občana na takovou životní úroveň, která by jemu a jeho rodině zajistila zdraví a blaho počítaje v to zejména výživu, ošacení, byt a lékařskou pomoc, jakož i nezbytná sociální opatření. Toto právo mají občané mít i při ztrátě výdělečných možností, nastalé v důsledku okolností nezávislých na jejich vůli (sociální událost), jako jsou např. nezaměstnanost, nemoc (invalidita), věk (děti a starci), ztráta živitele.

Stát má plně respektovat základní práva každého občana na osvobození od hladu., a proto vlády evropských států do svých programů často vkládají nutná opatření. Stát má zaručit minimální mzdu, která ještě umožní slušný a důstojný život.

4.4 Právo na rodinu

Stát má v duchu svých závazků vyplývajících z „Mezinárodního paktu ekonomických, sociálních a kulturních práv občanů“ zajistit:

- nejširší možnou ochranu a pomoc rodině, která je přirozenou a základní jednotkou společnosti, zvláště v době jejího založení a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí,
- zvláštní ochranu matkám v průběhu přiměřeného období před a po narození dítěte, včetně placené dovolené (resp. s požitky sociálního zabezpečení),
- zvláštní opatření pro ochranu a pomoc všem dětem a mládeži proti vykořisťování, předčasnému zaměstnávání, ohrožení mravnosti a zdraví.

Podrobnosti byly rozpracovány v paktu práv dítěte, připraveném UNESCO.

4.5. Právo na sociální zabezpečení

Právo na sociální zabezpečení patří mezi velké vymoženosti XX. století. Stát je povinen realizovat je tak, aby ekonomická, sociální a kulturní práva zajistila důstojnost a svobodný rozvoj osobnosti člověka.

Toto právo je podrobně rozvedeno v úmluvách Mezinárodní organizace práce.

4.6. Právo na svobodu sdružování

Právo na svobodu sdružování zahrnuje i právo na kolektivní vyjednávání, petiční a jiná práva s tím spojená. Toto právo je podrobně upraveno v úmluvách Mezinárodní organizace práce, které Česká republika ratifikovala. Podle těchto úmluv má každý právo sdružovat se k obraně svých zájmů. Sdružování v odborových organizacích nepodléhá žádnému schvalování státem. Registrace má jen evidenční význam, nikoliv význam konstitutivní, zakládající právo.

Sociální politika tedy není nic co by vlády států dávaly laskavě svým občanům ale plněním ústavních a mezinárodních závazků.

Kontrolní otázky:

Jaká jsou nezadatelná lidská práva?

Kde jsou uvedena základní lidská práva občanů České republiky?

5. Evropská sociální charta

V roce 1999 vstoupila pro Českou republiku v účinnost **Evropská sociální charta** (z roku 1961). Jde o dokument Rady Evropy, který se v Evropské unii považuje za významný standard sociální ochrany obyvatel. Česká republika se poté zavázala plnit i závazky **Revidované Evropské sociální charty z roku 1996** vychází z původní Evropské sociální charty z roku 1961 a obsahuje jednak všechna práva obsažená v původní Chartě a vedle toho také nová práva. Plnění Charty jednotlivými státy je pravidelně kontrolováno.

Evropská sociální charta je velmi významný dokument a stojí zato se s ním seznámit. Na doklad toho je dále uvedena první část textu, obsahují práva a principy a současně představují obsah jednotlivých článků.

„Smluvní strany přijímají jako cíl své politiky, kterou budou provádět pomocí všech vhodných prostředků, jak na národní tak na mezinárodní úrovni, dosažení podmínek, za kterých budou účinně naplňována následující práva a principy :

- Každá osoba musí mít příležitost získat prostředky ke svému živobytí prací, kterou si svobodně zvolí.
- Všichni pracovníci mají právo na spravedlivé pracovní podmínky.
- Všichni pracovníci mají právo na bezpečné a zdravé pracovní podmínky.
- Všichni pracovníci mají právo na spravedlivou odměnu, která zajistí jim a jejich rodinám slušnou životní úroveň.
- Všichni pracovníci a zaměstnavatelé mají právo na svobodu sdružování v národních a mezinárodních organizacích k ochraně jejich hospodářských a sociálních zájmů.
- Všichni pracovníci a zaměstnavatelé mají právo kolektivně vyjednávat.
- Děti a mladé osoby mají právo na zvláštní ochranu před fyzikálními a morálními riziky, kterými jsou vystaveni.
- Zaměstnané ženy v případě mateřství mají právo na zvláštní ochranu.

- Každá osoba má právo na přiměřené prostředky odborné poradenství pro volbu povolání s cílem získat pomoc při volbě povolání, které by odpovídalo jejich osobním schopnostem a zájmům.
- Každá osoba má právo na vhodné způsoby odborné přípravy.
- Každá osoba má právo využít všech možných opatření, které jí umožní požívat nejlepší dosažitelné úrovně zdraví.
- Všichni pracovníci a osoby, které jsou na nich závislé, mají právo na sociální zabezpečení.
- Kdokoliv, kdo je bez dostatečných prostředků, má právo na sociální a zdravotní pomoc.
- Každý má právo využívat služeb sociální péče.
- Zdravotně postižené osoby mají právo na nezávislost, sociální integraci a účast v životě společnosti.
- Rodina jakožto základní jednotka společnosti má právo na vhodnou sociální, právní a hospodářskou ochranu k zajištění jejího plného rozvoje.
- Děti a mladé osoby mají právo na přiměřenou sociální, právní a hospodářskou ochranu.
- Příslušníci jakékoliv smluvní strany mají právo na území jiné smluvní strany přijmout jakékoliv výdělečné zaměstnání na základě rovnosti se státními příslušníky této smluvní strany, s výhradou omezení založených na vážných důvodech hospodářského nebo sociálního charakteru.
- Migrující pracovníci, kteří jsou příslušníky smluvní strany, a jejich rodiny mají právo na ochranu a pomoc na území jakékoliv jiné smluvní strany.
- Všichni pracovníci mají právo na rovné příležitosti a stejné zacházení v otázkách zaměstnání a povolání bez diskriminace z důvodu pohlaví.
- Pracovníci mají právo na to, aby byli v podniku informováni a aby se s nimi jednalo.
- Pracovníci mají právo účastnit se stanovování a zlepšování pracovních podmínek a pracovního prostředí v podniku.
- Každá starší osoba má právo na sociální ochranu.
- Všichni pracovníci mají právo na ochranu v případech skončení zaměstnání.
- Všichni pracovníci mají právo na ochranu svých nároků v případě insolventnosti jejich zaměstnavatele.

- Všichni pracovníci mají nárok na důstojnost v práci.
- Všechny osoby s povinnostmi k rodině a osoby, které jsou nebo si přejí být zaměstnané, mají právo tak činit, aniž by byli diskriminováni a pokud možno bez konfliktu mezi jejich zaměstnáním a rodinnými povinnostmi.
- Zástupci pracovníků v podniku mají právo na ochranu proti aktům, které je poškozují, a mají jim být poskytnuty přiměřené možnosti k výkonu jejich funkcí.
- Všichni pracovníci mají právo na to, aby byli informováni o kolektivním propouštění a aby s nimi bylo jednáno v rámci procedury kolektivního propouštění.
- Každý má právo na ochranu proti chudobě a sociálnímu vyloučení.
- Každý má právo na bydlení.

Zda je třeba malé vysvětlení. V legislativní mluvě se vyskytují pojmy „právo“ a „nárok“. Ty nelze používat libovolně. To respektuje i v předchozí výčet. Tak například, skutečnost, že každý má právo na ochranu proti chudobě a sociálnímu vyloučení, neznamená, že má nárok. Nárok vznikne až za splnění podmínek, stanovených zákonem. Takovou podmínkou v tomto případě je například, že si nemůže vyřešit svůj problém vlastním přičiněním, zejména vlastní prací, využitím majetku apod.

Kontrolní otázky:

Co je to Evropská sociální charta ?

6. Sociální ochrana

V praxi je často používán pojem „sociální ochrana“: Jde jen o neformální označení všech aktivit, v nichž se uplatňuje sociální hledisko. Představuje v podstatě nejširší vymezení sociální politiky. Když provedeme pokus o jejich výčet uvidíme kde všude stát, popř. orgány samosprávy a další subjekty pomáhají, konají či zasahují, uplatňující „sociální hlediska“.

Do tohoto velmi širokého pojmu patří zejména:

- Pracovně právní ochrana (pracovní zákonodárství)
- Sociálně právní ochrana dětí
- Sociální ochrana českých pracovníků v zemích EU a jejich rodin a ochrana migrujících pracovníků z těchto zemí
- Aktivní politika zaměstnanosti (vytváření pracovních míst, rekvalifikace)
- Pasivní politika zaměstnanosti (peněžitá podpora nezaměstnaných)
- Bezpečnost práce a ochrana zdraví při práci
- Minimální mzda (a její úroveň)
- Životní minimum (jeho úroveň a konstrukce)
- Daňová politika tam, kde realizuje sociální aspekt ve vztahu k cílovým skupinám (nízkopříjmoví, rodiny, zdravotně postižení a pod.)
- Cenová politika, tam kde realizuje sociální aspekt, a dochází k dotacím nebo cenové regulaci (nájemné, energie)
- Pojistné sociální systémy (a jejich nastavení, zejm., tam kde jde o náhradu příjmu pojistnou dávkou, tj. mj. nemocenské pojištění, starobní a invalidní důchody)
- Lékařská posudková služba (a nastavení jejich parametrů pro hodnocení zbytkové pracovní schopnosti)
- Zdravotní a úrazové pojištění
- Sociální služby
- Občanské a sociální poradenství
- Státní sociální podpora (úroveň dávek a vybrané sociální události v nichž stát pomáhá)
- Pomoc v hmotné nouzi (podmínky pro poskytování a motivační prvky)

- Dobrovolná sociální pomoc nestátních subjektů a legislativní a ekonomický prostor pro ni
- Sociální stipendia
- Ústavní péče o děti (v resortu školství např. dětské domovy)
- Bytová politika
- Podpora integrace romských komunit
- Slevy v dopravě, telekomunikacích a další.

Je velmi potřebné si uvědomit, že většina těchto systémů je vzájemně propojena, jednotlivá vymezení pojmů, cílových skupin na sebe navazují. Tak například pro „měření chudoby“ používají všechny systémy životní minimum, změní-li se jeho výše nebo konstrukce, všechny systémy na to musí reagovat. V jednotlivých systémech se používají pojmy (např. rodina, nezaopatřené dítě) vymezené v jiných systémech. Mění-li se v této oblasti nějaký klíčový zákon, následuje je zákon, jímž je třeba provést změny v řadě dalších zákonů. Proto je třeba v této oblasti postupovat velmi obezřetně a kvalifikovaně.

7. Česká republika, sociální politika vlád po roce 1989

Rokem 1990 započala v České republice, nejprve ve společném státě se Slovenskou republikou, později, od roku 1993, v samostatné České republice zásadní společenská a ekonomická transformace. Pro sociální důsledky této transformace byly výchozí a klíčové ekonomické změny. Došlo k restrukturalizaci národního hospodářství a jeho postupné privatizaci. Významně se zmenšil podíl primárního sektoru (těžký průmysl, zemědělství) a posílil se podíl sektoru třetího - služeb. Objevily se takové jevy jako zvýšení cen (včetně potravin), snížení životní úrovně, inflace, nezaměstnanost. **V této situaci bylo klíčovým záměrem vlády zabezpečit sociální ochranu obyvatel a zajistit tak společenskou, popř. politickou průchodnost těchto reforem.**

Tohoto cíle bylo dosaženo. V České republice nedošlo k žádným závažným, rozsáhlým, popř. územním sociálním konfliktům. Pro pochopení preventivní a ochranné role sociální politiky, pro poučení, i pro srovnání se současnou a budoucí sociální politikou je velmi účelné analyzovat jaká byla praktická politika vlády v této oblasti, a které z jejich aktivit vedly k tomuto nespornému úspěchu. A to tím spíše, spíše, že čas plyne a v mnoha směrech se ztrácí i „odborná paměť“. Sociální politiku tohoto období charakterizují zejména:

7.1. Otevřený přístup vlády

Málokdo si pamatuje, že v předchozím režimu se velmi často zakrývala skutečná povaha věcí, skutečné záměry vlády a pamětníci pamatují, že se ceny „nezvyšovaly“, ale „upravovaly“ takže zvýšení cen pomerančů a snížení cen elektrických lokomotiv mělo „neutrální výsledek“. Případně se ceny snižovaly a sociální dávky zvyšovaly před sjezdem a volbami. **Proto bylo prvním požadavkem na sociální politiku po roce 1990, aby byla transparentní, pravdivá, otevřená.** Po tomto roce bylo třeba provést řadu velmi nepopulárních opatření. Byly zrušeny dotace na potraviny a ceny se zvýšily až o 30%. Objevila se inflace, nezaměstnanost. Tyto kroky a důsledky byly vládou vždy zcela otevřeně oznámeny, byl vysvětlen jejich důvod a deklarován způsob jakým budou zabezpečeni ti, kterých se to či ono opatření dotkne příliš. Tento přístup se odrazil ve vysoké

důvěře, kterou měli lidé k vládě a konkrétně např. při výměně měny (se kterou má tato země špatnou zkušenost) kdy občané postupovali podle doporučení vlády.

7.2. Tripartitní vyjednávání

Součástí této otevřenosti bylo i zahájení a vedení sociálního dialogu, byl vytvořen společný třístranný orgán (tripartita), v němž byl zastoupen stát, zaměstnavatelé a odbory. Tento orgán pod různými názvy (např. Rada hospodářské a sociální dohody) existuje dodnes.

7.3. Vytvoření úřadů práce

Nový ekonomický systém předpokládal provedení restrukturalizace národní ekonomiky. Předpokládal, že bude mnoho lidí opouštět stávající pracovní místa a bude hledat nová pracovní uplatnění. Nezaměstnanost lze v takovém případě chápat jako čas, který si tato změna vyžádá. Po 90. roce vznikl systém úřadů práce umístěných v okresních městech. Málokdo dnes ví, že v první polovině 90. let změnila své pracovní místo téměř polovina všech pracujících a že úřady práce vyřizovaly každý měsíc až 40 tisíc nabídek a žádostí. Tato významná strukturální změna se tak odehrála bez významné nezaměstnanosti. Úřady práce byly schopny zabezpečit informace o volných místech a nové pracovní uplatnění tak zprostředkovat.

7.4. DOKTRÍNA ZÁCHRANNÉ SOCIÁLNÍ SÍTĚ

Pro období v němž se očekávaly závažné sociální a ekonomické změny, které by se dotýkaly velkých sociálních skupin obyvatel, bylo třeba zformulovat novou sociální politiku. Takovou, která by ochránila velké skupiny lidí před propadem do chudoby, dala jim pro období nezaměstnanosti jistotu a nabídla aktivní pomoc. Byla přijata doktrína „Záchranné sociální sítě“ a jako programový dokument schválena vládou v roce 1991. Záchranná sociální síť obsahovala řadu preventivních i ochranných nástrojů v oblasti sociálních dávek, aktivní i pasivní politiky zaměstnanosti, ochrany před chudobou, apod.

7.5. Stanovení životního minima jako hranice chudoby

Nejvýstižněji charakterizuje myšlenku záchranné sociální sítě stanovení životního minima jako hranice chudoby. Toto životní minimum bylo stanoveno zákonem a vyjadřovalo minimální příjem pro jednotlivce i rodinu, který ještě zabezpečuje základní životní potřeby. Jestliže jednotlivec či rodina nedosáhne takového příjmu, nemůže si příjem zabezpečit nebo zvýšit vlastním přičiněním, má právo na pomoc.

7.6. Cílená kompenzační opatření pro ohrožené skupiny

Při provádění různých sociálně ekonomických opatření byla uplatňována taková praxe, že vedle zkoumání makroekonomických a makrosociálních důsledků takových opatření byly vždy analyzovány důsledky, které to může mít na malé skupiny obyvatel, podle jejich sociální situace, způsobu bydlení, apod.

Například při zvyšování cen tepla se nová cena odvozovala od typu kotelny, druhu paliva, typu vlastnictví kotelny a dalších aspektů. Nápravná sociální opatření reagovala na „průměrné důsledky“. A byla zavedena sociální dávka. Analýza ukázala, že v případě, že se sešly všechny nepříznivé faktory pro zvýšení ceny byl důsledek pro občany v jedné lokalitě neúnosný. A bylo třeba přijmout ještě zvláštní opatření.

7.7. Preventivní zaměření sociální politiky

Politika tohoto období se orientovala na to, „aby nedošlo“ k sociálnímu napětí, k sociálním konfliktům, stávkám, masové chudobě, apod. To vše by zhoršilo provádění ekonomických reforem nebo by je znemožnilo. Sociální politika proto plnila významnou preventivní roli. Nejvýznamnějším činem tohoto období pak bylo vytvoření dávkového systému státní sociální podpory. Jeho základním cílem bylo zabránit tomu, aby se velké skupiny rodin s dětmi propadly do chudoby, aby bylo třeba řešit individuálně, nákladně a administrativně náročně jejich situaci. Byl vytvořen moderní dávkový systém, který významným způsobem posílil příjmy rodin. Jak se ukázalo tato podpora byla a je do současnosti tak významná, že je-li v rodině alespoň jeden příjem, dostane se taková rodina s dávkami státní sociální podpory nad hranici životního minima.

7.8. Sociální ochrana důchodců

Po roce 1990 došlo ke snížení reálné hodnoty důchodů. Avšak nastavení minimálních příjmů důchodců bylo koncipováno a nastaveno tak, aby prakticky žádný důchodce svým příjmem neklesl pod životní minimum. V některých sousedních zemích se až polovina důchodců ocitla pod hranicí životního minima. To znamená, že tato významná skupina obyvatel byla zabezpečena, pravda, v rámci doktríny záchranné sociální sítě, teprve postupně se zvyšuje reálná úroveň důchodů.

7.9. Regulace cen v oblasti bydlení

Významnou sociální jistotou obyvatel je jistota bydlení. V důsledku restitucí se vrátila část bytového fondu do soukromých rukou, státní bytový fond byl předán do vlastnictví obcí a bylo možné očekávat takový růst nákladů na bydlení, který by obyvatelstvo „neuneslo“. Nájemné, ceny služeb spojené s bydlením a ceny energií byly podřízeny státní cenové regulaci, která trvá až do současnosti. Pro první léta po roce 1990 byla tato regulace významnou životní jistotou a teprve postupně se uvolňuje s ohledem na nové ekonomické a sociální podmínky. Má se totiž za to, že cenová regulace v bytové oblasti brání větší pružnosti trhu s byty a tím i řešení bytových problémů.

7.10. Udržování reálné hodnoty dávek

Jedním z principů záchranné sociální sítě bylo aby dávky neztrácely svou reálnou hodnotu při růstu cen a inflace. K tomu byly dva důvody:

V minulém režimu se dávky zvyšovaly před sjezdy a volbami, když předtím významně ztratily svou hodnotu. Populistické zvýšení bylo ve skutečnosti jen opravou, či narovnáním.

Druhým důvodem byla obava, že může dojít k rychlé inflaci a k rychlé ztrátě reálné hodnoty. Bylo to v době, kdy v některých okolních zemích činila inflace 260% za rok, popř. 1% denně. Předpokládalo se, že by životní minimum bylo zvyšováno třeba i 1x za měsíc. K takovému dramatickému vývoji naštěstí nedošlo. **Nicméně byl zakotven princip, že je vláda povinna zvyšovat sociální dávky v návaznosti na růst životních nákladů (cen).** Klíčovým prvkem tohoto postupu je životní

minimum. Tento princip se uplatňuje do dneška. Dávky státní sociální podpory se vypočítávají přímo jako různé násobky životního minima. Když se zvýší životní minimum, jako následek růstu cen, musí se zvýšit i tyto dávky.

Kdyby byl tento princip opuštěn pak by s růstem cen v důsledku inflace klesala reálná hodnota dávek (bylo by za ně možné koupit stále méně). Proto zákonodárce přikázal státu reálnou hodnotu udržovat.

7.11. Nepřekročení meze sociální únosnosti

Když se zamyslíme nad charakterem výše uvedených opatření mají společný rys. Jde jim o to, aby obyvatelstvo uneslo změny a jejich sociální důsledky, aby bylo ochráněno, aby bylo dosaženo sociálního smíru. Bylo by možné říci, že nedošlo k překročení hranice, kterou bychom mohli nazvat jako „mez sociální únosnosti“. Mohli bychom ji definovat jako soubor životních podmínek a jistot, za nichž je ještě obyvatelstvo ochotné nést nepříznivé sociálně ekonomické důsledky změn, které se jich dotýkají. Tehdejší ministr práce a sociálních věcí, P. Miller, k tomu řekl, že kdyby lidé neunesli důsledky, došlo by k sociálním konfliktům, třeba k projevům občanské neposlušnosti, nebyla by to chyba lidí, ale vlády, která je neuměla ochránit.

7.12. Vytvoření prostoru pro sociální aktivity nestátních subjektů

Již v květnu 1990 byl změněn zákon o sociálním zabezpečení v tom smyslu, že sociální služby mohou poskytovat i nestátní subjekty a stát na jejich činnost může přispívat. Bylo také usnadněno vytváření takových subjektů. Činnost těchto subjektů, odrážejících zájmy, motivaci lidí a využívající i jejich neplacenou práci, se významně rozvinula. Od té doby jsou každoročně jejich aktivity podporovány státem i orgány samospráv dotacemi. Bohužel tento způsob obsahuje řadu problémů. Roční dotace neposkytují dlouhodobou jistotu pro existenci, pro zaměstnávání pracovníků, stát kryje jen část nákladů apod. Kupodivu se za 16 let nepodařilo vytvořit regulérní systém finanční podpory, například cestou tzv. daňových asignací, jimiž by občané mohli na základě svého uvážení určovat kam půjde příspěvek z jejich daní.

7.13. Adaptabilita rodiny

Jedna zkušenost na závěr. Z analýzy tohoto významného období vývoje České republiky, vyplývá, že se projevila velmi důležitá adaptabilita rodiny. Rodina jako klíčová sociální a ekonomická jednotka našla cesty jak vyrovnat individuální důsledky změn na příjem i celkovou situaci rodiny. Rodina se tak stala významným spojencem státu a ukázala svoji ekonomickou i sociální svébytnost. To by mělo být významným poučením pro další podporu rodin.

7.14. Využití zahraničních zkušeností na počátku 90. let

Významnou příležitostí pro koncipování nové sociální politiky na počátku 90. let byla možnost seznámit se a využít zahraniční zkušenosti. Tehdejší ministr práce a sociálních věcí byl z mnoha důvodů velmi oblíben svými západoevropskými kolegy a na jejich otázky jak mu mohou pomoci odpovídal vždy „Naučte mé lidi, aby uměli co je třeba“. To vedlo k tomu, že došlo k masové výměně informací, ke krátkodobým stážím na partnerských ministerstvech a studiu zahraničních zkušeností. Nebyl přejímán žádný ucelený model, ale vždy zcela konkrétní zkušenosti, odrážející úspěchy i neúspěchy zahraničních kolegů. Vzácně otevřený přístup těchto partnerů vždy obsahoval dvě sdělení: Toto se nám povedlo a tohoto se vyvarujte, protože my jsme to udělali a teď to musíme měnit. Tyto výměny informací byly podporovány také z prostředků PHARE (EU).

Kontrolní otázka:

Charakterizujte sociální politiku v ČR pro roce 1989, uveďte její cíle a příklady.

8. Sociální doktrína České republiky

V letech 1995-2000 probíhala v České republice z iniciativy nevládní organizace SOCIOKLUB, s podporou prostředků PHARE Evropské unie a Výboru pro zdravotnictví a sociální politiku Senátu Parlamentu České republiky diskuse k české sociální doktríně. Diskuse se zúčastnili odborníci ze širšího politického spektra. V říjnu r. 2000 předložilo Ministerstvo práce a sociálních věcí návrh textu „Sociální doktrína České republiky“ do veřejné diskuse. Text byl potom projednán v Radě hospodářské a sociální dohody a podle koaliční dohody měl být později projednán v ústavních orgánech. K tomu nedošlo, a proto **zůstal tento dokument jako nezávazný a informativní. Cílem takového dokumentu je najít co možno nejširší shodu**

mezi různými politickými směry a stanovit zásadní dlouhodobé strategické principy a cíle, jichž může být dosahováno sice různými cestami, ale tyto cíle jsou shodné.

Doktrína je velmi zajímavý a pro studium sociální politiky užitečný dokument, který na 28 stránkách vyjadřuje strategické cíle a priority českého státu. Představuje základní orientaci pro tvorbu takové sociální politiky, která poskytne záruky základních nezadatelných lidských a občanských práv. Doktrína jako koncepce dlouhodobého směřování vychází z přesvědčení že takové kategorie jako solidarita, zdravá rodina, vzdělání, sociální smír, zaměstnanost jsou akceptovány napříč politickým spektrem.

„Sociální politika pak vytváří rámec, jehož prostřednictvím stát umožňuje svým občanům aby se cítili pro společnost užitečnými a cennými členy, podporuje dlouhodobou prosperitu společnosti a prosazuje solidaritu, stabilitu a legitimitu společenského řádu a tím upevňuje sociální soudržnost společnosti. Tyto cíle jsou navzájem provázány - starost o rozvoj lidského potenciálu je základní strategií, od níž se dosažení těchto cílů odvíjí. Sociální politika je investice do lidí a investicí do sociálního a ekonomického rozvoje společnosti. Perspektiva sociální politiky je perspektivou dlouhodobé prosperity, která musí převážet nad perspektivou krátkodobého zisku.“⁶

Sociální doktrína České republiky je zavěšena na stránce www.socioklub.cz.

9. Principy a dilemata evropské a české sociální politiky

9.1. Principy sociální politiky

Principů sociální politiky je možné popsat více, klíčovými principy jsou nepochybně:

- **Sociální spravedlnost**
- **Solidarita**

⁶ Sociální doktrína České republiky, říjen 2000

- Subsidiarita
- Participace

Sociální spravedlnost

Je sice klíčovým principem sociální politiky, ale její definice a zejména praktické použití může být velmi rozdílné. Je sociálně spravedlivé, aby každý dostal podle svých zásluh. Také by bylo sociálně spravedlivé, aby každý dostal podle svých potřeb. Měřit zásluhy a měřit potřeby všech, které mají být uspokojeny je na obou stranách takové váhy velmi složité. Musí existovat mocenských orgán, stát, který oba póly vyváží.

A můžeme vzpomenout na naši indiánskou osadu a připomenout si problém zabezpečení lovců a zabezpečení ostatních.

Sociální solidarita

Solidarita už není tak nejednoznačným principem. Patří k projevům lidství a evropského civilizačního modelu, že úspěšní jsou solidární s neúspěšnými, zdraví s nemocnými, mladí se starými, bezdětní s těmi, kteří pečují o děti, zaměstnaní s nezaměstnanými, ale také v širším měřítku bohaté státy s chudými a podobně.

Subsidiarita⁷

Uplatňování principu sociální subsidiarity je založeno na požadavku, aby člověk jako individuum pomohl nejdříve sám sobě, tj. vykonal vše co je v jeho silách, pak hledal pomoc v rodině, pak nastupuje obec a nakonec stát. Obecné pojetí subsidiarity říká, že problém má být řešen těmi, kteří jsou mu nejbližší a jsou již schopni ho řešit. Takové pojetí platí ve všech vztazích, stát by neměl řešit to co je v silách obce a podobně.

Participace

Obsahem tohoto principu je požadavek, aby se každý podle svých sil podílel na řešení problému, který se ho týká a ovlivňuje jeho života nečekal pasivně na pomoci odjinud.

⁷ Úvod do sociální politiky, PF UK, 2003

Je možné uvést i řadu dalších principů:

Princip rovnosti znamená, že by se každým ve stejné sociální situaci mělo zacházet stejně.

Princip motivace znamená, že aktivity sociální politiky by měly vést k motivaci klienta a nikoliv k pasivitě a konzervaci negativního stavu.

Princip adresnosti představuje požadavek, aby sociální aktivity byly zaměřeny co nepřesněji na cílové skupiny "

Princip unifikace a variability říká, že ty aktivity, které jsou realizovány na základě jednotné celostátní solidarity (například z daní financované dávky rodinám) musí být na celém území státu poskytovány jednotně (unifikovaně). Aktivity, které jsou odrazem místních podmínek a potřeb a jsou projevem občany ve volbách vybrané sociálně politické koncepce by měly být podle této volby diferencované. (Jde o sociálně politické územní programy, sociální služby a podobně).

9.2. Dilemata sociální politiky

Autor textu by nechtěl, aby vznikl dojem, že vše co se týká sociální politiky je jasné, promyšlené a bez problémů. Je to právě naopak. Typické je spíš každodenní hledání proporcí vyvažování a hledání dlouhodobě únosných řešení. A není to n' jen problém domácí ale evropský.

Uved'me si některá z dilemat evropské a tedy i české sociální politiky:

GLOBALIZACE KONTRA ODPOVĚDNOST NÁRODNÍCH STÁTŮ

Evropský problém

Stále více se podniká celosvětově, hledají se daňové a mzdově tj. sociálně levné země. Sociální jistoty ale garantují mateřské národní státy, které musí

garantovat školství, kulturu, infrastrukturu, které ale na tomto mezinárodním globalizovaném byznysu nepodílejí.

FLEXIBILITA KONTRA SOCIÁLNÍ BEZPEČÍ

Projevuje se tendence k rozvolnění tradičních dlouhodobých pracovních vztahů, k pružným, krátkodobým střídaným pracovním úvazkům, střídaným s obdobími neaktivity, k pojetí že práce je i činnost bez mzdy apod.. Jde o dramatické změny celkové povahy civilizačního modelu. Bude se omezovat počet ekonomicky aktivního obyvatelstva. Podle německého filozofa Becka je ve Velké Británii pouze jedna třetina osob zaměstnána klasickým způsobem na plný úvazek. V Německu je to 60 %. Před dvaceti lety to bylo v obou zemích přes 80 %. Nejvýznamnější sociální systémy ovšem stojí na dlouhodobé - trvalé realizaci solidarity, celoživotním přispíváním do fondů a čerpání z nich v období neaktivity. Bude třeba vytvořit nové systémy poskytující sociální bezpečí i v tak flexibilním světě. Objevuje se na místo pojmu sociální security, pojem sociální flexiurita.

GARANCE KONTRA MOTIVACE

Evropa je „sociální“, uplatňuje se princip garantovat základní sociální zabezpečení v chudobě. Garance na úrovni evropsky přijatelné, může být ovšem důvodem pro demotivaci pracovat. Existuje situace, kdy se rozšiřuje „working poor“ chudoba pracujících, kteří přestože pracují a mají mzdu jsou pod hranicí chudoby. To ovšem vytváří situaci kdy nepracovat a pobírat sociální dávky je dokonce výhodnější než pracovat. A to je důvodem pro vznik tzv „sociální pasti“.

Humanizace kontra ekonomická únosnost.

Čím lepší, humánnější a individuálnější péče, tím je zpravidla nákladnější. Tím je méně ekonomicky únosná. Je třeba hledat kompromis, který je postaven na vyváženém rozměru ekonomické únosnosti a kvality služby nebo opačně hledat optimalitu péče při zachování ekonomické únosnosti.

Kontrolní otázky:

Uveďte principy sociální politiky.

Uveďte dilemata sociální politiky.

10. Nástroje sociální politiky

Jak jsme si již řekli sociální politika státu obsahuje řadu aktivit, a některé pak výlučné, jedině stát může uplatňovat moc. Stát může přikázat určité chování (řádná péče o děti, pojištění), jiné může zakázat (sex do 15 let), může někomu něco dát (sociální dávky), může v jeho prospěch něco konat (sociální služby), může ho chránit (sociálně právní ochrana dětí, podpora v nezaměstnanosti) a nebo ho přímo převzít do své péče (nařízená ústavní péče pro děti). Jedině stát také může při nedodržení jeho příkazů ukládat sankce. Všechny své nástroje může uplatňovat stát pouze prostřednictvím právních norem, tedy zákonů, vyhlášek, nařízení apod. V takovém spíše technickém pohledu je výchozím nástrojem sociální politiky právo, právní řád.

Pro získání přehledu o věcných nástrojích lze použít následující rozdělení nástrojů sociální politiky :

- **Poradenství**
- **Sociální dávky**
- **Sociální služby**
- **Komplexní sociálně politické programy**

Jde o nejužší vymezení sociální politiky, a je třeba si uvědomit, že vedle ale blízko jsou systémy sociálně právní ochrany dětí, pracovně právní ochrana, politika zaměstnanosti a další.

10.1. Sociální poradenství

Sociální poradenství je jeden z mála nástrojů na něž má klient nejen právo ale i nárok. Jak zákon o sociálních službách (technicky jde o sociální službu) tak

Evropská sociální charta zdůrazňuje význam poradenství pro předcházení a řešení sociálních problémů. Státy se podpisem ESCH zavázaly poskytovat dostupné bezplatné sociální poradenství.

10.2. Sociální dávky a jejich členění

Sociální dávky se dělí do dvou základních skupin. Na dávky pojistné (příspěvkové) a dávky nepojistné (bezpříspěvkové). Dávky pojistné reagují zpravidla na očekávatelnou, nebo hrozící sociální událost či situaci, popř. kryje riziko události, jejíž důsledky by jednotlivec nemohl finančně zvládnout (např. v oblasti zdravotní péče). Pojistný systém tak představuje nástroj solidarity mezi ekonomicky aktivními a již neaktivními, zaměstnanými a nezaměstnanými, zdravými a nemocnými. Stáří nepochybně přijde, je možné se na něj dlouhodobě připravovat.

Sociální pojištění je nevýznamnějším nástrojem sociální politiky, týká se všech občanů. Stát dokonce přikazuje, aby se občané pojistili na stáří a invaliditu. Ukládá i zaměstnavatelům aby na toto pojištění přispívali.

Druhým typem jsou dávky nepojistné. Jsou financovány ze státního rozpočtu. Stát jimi pomáhá lidem a rodinám v dohodnutých sociálních situacích, uplatňuje tak svoji rodinnou politiku, popř. pomáhá lidem v hmotné nouzi a respektuje tak evropský model dobročinnosti a boji proti chudobě. Pomáhá také osobám se zdravotním postižením apod.

Rozdělení dávek na pojistné a nepojistné je v různých zemích různé, vychází z dlouhodobých tradic a okolností, za kterých takové systémy vznikaly. Toto rozdělení vycházelo také z daných technických možností výplaty těchto dávek, správy potřebných dat a podobně. Tak nemocenské dávky vyplácel a většinou v ČR vyplácí zpravidla zaměstnavatel. Má bezprostředně informace o vzniklé sociální situaci (nemoci) a může okamžitě reagovat. Naopak údaje o příjmech

zaměstnanců shromažďuje v Praze desítky let centrální orgán (Česká správa sociálního zabezpečení), aby jednou vyměřil, a vyplácel dávky.

Využití informačních technologií však vnáší do této oblasti zcela zásadní změny a možnosti. Tak poslední takový systém, zabezpečující výplatu dávek pomoci v hmotné nouzi už nepracuje s místními databázemi, ale způsobem podobným internetu, komunikuje pracovník přímo s centrální databází a tam ukládá potřebné údaje. Centrum se tak dozví o vývoji situaci v dávkovém systému bez nadsázky každý den, dříve měl takové informace po uplynutí téměř 1 roku. Může provádět kontroly duplicit a podobně.

10.3. Sociální pojištění

Sociální pojištění řeší takové sociální situace, na které se mohou občané dopředu připravit. Do systému patří pojištění nemocenské a pojištění důchodové. Sociální pojištění je financováno z příspěvků zaměstnanců, zaměstnavatelů a z příspěvků státu. Tento systém dále doplňuje pojištění zdravotní a úrazové. Ze sociálního pojištění se vyplácejí nemocenské dávky, starobní důchody, pozůstalostní důchody, invalidní a částečné invalidní důchody. V rámci nemocenského pojištění jsou vypláceny nemocenské dávky, podpora při ošetřování člena rodiny a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. ,

10.4. Financování sociálního pojištění

Existují 2 základní způsoby financování důchodových nároků. Je to **průběžné a fondové financování**.

V průběžném systému se vybrané pojistné od ekonomicky aktivních osob (plátců pojistného) používá bezprostředně na výplatu důchodů současným důchodcům. Až do současnosti příspěvky pojištěnců v zásadě plně kryjí výdaje na vyplácené důchody. Se stárnutím populace a ubýváním ekonomicky aktivních by se v tomto systému vytvářel postupně deficit. Jak je zřejmé jeho výnosnost a ufinancovatelnost je závislá na demografickém vývoji.

U fondového systému se pojistné odvádí na individuální účty a zhodnocuje se. Jeho výnos je dán hrubým výnosem z aktiv dosažených a finančních trzích a výší administrativních nákladů. Fondový systém není přímo závislý na demografickém vývoji, ale podléhá výkyvům na kapitálových trzích (mění se ceny akcií nebo výše úrokových sazeb). Naopak proti tomuto riziku je průběžný systém odolnější. Ve fondovém systému lze využít možností mezinárodního rozdělení rizik formou zahraničního investování aktiv, naopak klasické systémy průběžného financování jsou odkázány výhradně na vývoj domácí ekonomiky.⁸

Má se všeobecně za to, že optimální není ani jedna z obou variant - jak financování důchodů pouze prostřednictvím průběžného systému tak i fondovým systémem. Proto je hledání nového systému tak obtížné.

10.5. Nepojistné (bezpříspěvkové) dávky

10.5.1. Státní sociální podpora

Prostřednictvím státní sociální podpory stát posiluje příjmy zejména rodin s dětmi ve stanovených sociálních situacích, na jejíž řešení rodina vlastními silami a vlastními prostředky nestačí. Cílem je zabránit propadu velkých skupin rodin do chudoby.

- **Dávky státní sociální podpory** zohledňují jak příjmovou tak i sociální situaci rodiny. Čím je v rodině více nepříznivých sociálních událostí, tím více a vyšších dávek je rodině poskytováno. Základem pro stanovení nároku a výši dávek včetně určení hranice příjmů občana či rodiny je životní minimum. Při posuzování nároků na dávky se netestuje majetek rodiny, u některých dávek se však zkoumá příjem.

V závislosti na příjmu rodiny jsou poskytovány:

- přídavek na dítě,
- sociální příplatek,
- příspěvek na bydlení.
-

⁸ Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost, I. Tomeš, Socioklub 2001

Bez ohledu na příjem rodiny se poskytuje:

- rodičovský příspěvek,
- dávky pěstounské péče,
- příspěvek na péči o dítě v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc,
- porodné,
- pohřebné.

10.5.2. Dávky pomoci v hmotné nouzi

V roce 1996 byl přijat nový zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Tento zákon přináší řadu nových řešení. Obsahuje nástroje motivace příjemce zbavit se závislosti na dávkách, především motivace k přijetí zaměstnání, a to i v případě zaměstnání hůře placeného, propojení poskytování pomoci osobám v hmotné nouzi s hodnocením jejich aktivity při zvyšování příjmu vlastním přičiněním (např. nižší zápočet výdělku pro účely posuzování hmotné nouze, nutnost prokázat vlastní snahu občana o řešení obtížné sociální situace), využití sociální práce a vytváření podmínek pro zabezpečení individuální práce s příjemci pomoci v hmotné nouzi potřebných pro začlenění těchto osob do společnosti

Zákon č. 111/2006 Sb., pomoci v hmotné nouzi zachovává stávající rozdělení rolí státu a obcí v této oblasti. Poskytování pomoci občanům v hmotné nouzi zajišťují pověřené obecní úřady v přenesené působnosti. Přitom důraz je kladen na individuální posuzování sociální situace a posuzování ochoty občana obstarávat si prostředky obživy vlastním přičiněním. K tomu bude nezbytné vytvářet podmínky pro sociální práci.

Vytvoření zákona o pomoci v hmotné nouzi vycházelo z kritického hodnocení současného stavu. Bylo poukazováno na to, že existují rozdíly v poskytování pomoci sociálně potřebným občanům mezi jednotlivými regiony na straně jedné a že obce nic nenutí chovat se v sociální oblasti racionálně na straně druhé, tj. starat se o své chudé a potřebné osoby. Změny tak mají směřovat i k zabezpečení ekonomické zainteresovanosti obcí, a to na úseku zabezpečení odpovídajícího bydlení pro občany v hmotné nouzi.

V rámci řešení situace hmotné nouze občana se nově zavádí **příspěvek na živobytí**, poskytovaný pověřeným obecním úřadem v přenesené působnosti k zabezpečení základních životních potřeb osoby (s výjimkou zajištění nákladů na bydlení) namísto dosavadních dávek sociální péče. Rovněž bude poskytována **mimořádná okamžitá pomoc** osobám v pěti různých mimořádných situacích. Dále se zavádí doplatek na bydlení, který bude garantovat, aby po zaplacení nákladů na bydlení, zůstaly klientu prostředky na zabezpečení jeho živobytí. Tento princip nebyl dosud uplatněn. .

Řešení problematiky bydlení je mimo tento zákon řešeno i v rámci systému státní sociální podpory, kde se nově koncipuje příspěvek na bydlení, který se bude poskytovat nejen s přihlédnutím k výši příjmu, ale i s přihlédnutím k nákladům na bydlení.

Zákon o hmotné nouzi vytváří systémově nové řešení pomoci v hmotné nouzi a zabezpečuje jednotný výkon této agendy na celém území státu. Vytváří nástroje k omezení dlouhodobé závislosti na sociálních dávkách a v důsledku toho čelí sociálnímu vyloučení osob.

Zákon o hmotné nouzi propojuje poskytování pomoci osobám s aktivizačními opatřeními v podobě zvýhodnění a sankcí, která jsou zaměřena především k motivaci pro přijetí zaměstnání a k potřebnému začlenění do společnosti. Přitom vychází z principu odpovědnosti jednotlivé osoby za své sociální postavení.

Důležitým principem, který zákon o hmotné nouzi sleduje, je zabránění zneužívání dávkového systému hmotné nouze. Zákon navazuje na změny v zákoně o životním minimu (změna z dvousložkového na jednosložkové a vyjmutí nákladů spojených s úhradou bydlení) a využívá nově zavedeného **institutu existenčního minima** .

Zákon o hmotné nouzi rovněž vytváří podmínky pro tvorbu jednotného informačního systému.

Zákon vychází mj. ze Společného memoranda o sociálním začleňování (usnesení vlády č. 1241/2003). V tomto memorandu vláda České republiky deklarovala mezi úkoly „vytvořit systémově nové řešení finanční pomoci (dávek sociální péče) v situaci hmotné nouze, s cílem omezení dlouhodobé závislosti na sociálních dávkách a propojení výplaty dávek s aktivizačními opatřeními na pomoc se získáním zaměstnání“, „posílit personální a technickou kapacitu úřadů rozhodujících o dávkách sociální péče, včetně zajištění jednotného softwarového a hardwarového vybavení“. Tento úkol byl vládou České republiky a Evropskou komisí zařazen mezi nejbezprostřednější politické priority ve vztahu k potírání chudoby a sociálního vyloučení. Zákon současně realizuje opatření Národního akčního plánu sociálního začleňování na léta 2004 -2006 (Usnesení vlády ČR ze dne 21. července 2004 č. 730).

10.5.3. Zákon o životním a existenčním minimu

Životní minimum je ze zákona společensky uznanou hranicí minimálních příjmů, pod níž nastává stav hmotné nouze. Používá se jako kritérium pro posuzování hmotné nouze.

Nový zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu zavádí nový institut „existenční minimum“ jako „minimální hranici peněžních příjmů fyzických osob k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb, která je nezbytná pro samotné přežití těchto osob“. Cílem nového zákona o životním a existenčním minimu je, aby institut životního minima dostatečně a spravedlivě ochraňoval před hmotnou nouzí všechny typy domácností a zároveň aby je při jeho využití v novém zákoně o pomoci v hmotné nouzi motivoval k pracovní činnosti a větší snaze ke změně sociální a ekonomické situace. Existenci minimum se netýká dětí.

Jako doposud není životní minimum dávkou v hmotné nouzi, ale pouze kritériem k posouzení příjmové nedostatečnosti občana. Samotné životní minimum není podle nového zákona dvousložkové, složka na bydlení je transformována do doplatku na bydlení, který bude v kompetenci obcí a diferencovaný podle regionů.

10.5.4. Dávky sociální péče pro osoby se zdravotním postižením.

Základní dávkou jsou invalidní důchody popř. částečné invalidní důchody, které jsou dávkami pojistnými. - reagují na ztrátu popř. částečnou ztrátu schopnosti pracovat. Vedle toho se vyplácí široký okruh dávek sociální péče, jimiž se podle potřeby a možností a při jednotlivých typech postižení. Jde o dávky na nákup a provoz motorového vozidla, nákup kompenzačních a technických pomůcek, úpravy bytu a podobně.

10.6. Sociální služby

Sociální služby představují „konání“ ve prospěch klienta, rodiny či skupiny. Cílem sociálních služeb je podporovat rozvoj nebo aspoň zachování soběstačnosti osoby, její návrat do vlastního domácího prostředí, obnovení nebo zachování původního životního stylu. Cílem sociálních služeb je i rozvíjet jeho schopnosti vést samostatný život nebo snížit rizika (sociální nebo zdravotní) související s jejím způsobem života. To znamená i chránit společnost před některými negativními sociálními jevy.

I v této oblasti došlo k významným změnám, a to přijetím zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Podstatou zákona je, že se zásadně změnila role státu. Stát na rozdíl od minulosti nezabezpečuje žádné služby (jen několik ústavů si ponechalo jako pilotní pracoviště MPSV). Obce jsou povinny zabezpečit služby jen v havarijních případech. Koncepční změna, kterou si neuvědomují ani tvůrci zákona spočívá v tom, že stát - v případě služeb sociální péče- poskytuje svým občanům peníze na nákup služby, rozhodne o tom kolik kdo dostane, rozhodne o tom kdo o občana smí pečovat a bude ho kontrolovat. Na vše ostatní stát rezignoval. Vše ostatní je nabídka a poptávka.

Sociální služby se dělí na služby sociální péče a služby sociální prevence. Služby sociální péče reagují na situace vzniklé zhoršením zdravotního stavu, služby sociální prevence řeší konflikty v životě jednotlivce a jeho vztah k rodině, společnosti a negativní sociální jevy.

Některé sociální služby se poskytují zdarma, za jiné se platí. **Na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení nepříznivé**

sociální situace nebo jejího předcházení **má nárok každá osoba**. Bezplatně jsou poskytovány také služby sociální prevence.

Pro krytí nákladů na služby sociální péče je poskytován **příspěvek na péči**. O příspěvku na péči rozhodují a vyplácejí ho **obecní úřady obcí s rozšířenou působností** (zdravotní stav posuzují posudkoví lékaři úřadů práce). **Příspěvek na péči poskytuje osobám (starším 1 roku věku), které jsou z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu závislé na pomoci jiné osoby. Tuto pomoc potřebují, protože nemohou o sebe pečovat a nejsou soběstačné.**

Výše příspěvku se liší podle závažnosti závislosti osoby na pomoci (lehká závislost, středně těžká závislost, těžká závislost, úplná závislost), a to u dětí do 128 let věku od 3 tis. Kč. až 11: tis. Kč měsíčně a u dospělých od 2 tis. Kč do 11 tis. Kč. měsíčně)

Poskytovateli sociálních služeb jsou kraje, obce, nestátní subjekty, kam patří i církevní organizace. **Obce a kraje dbají na vytváření vhodných podmínek pro rozvoj sociálních služeb také zjišťováním skutečných potřeb lidí a zdrojů k jejich uspokojení.**

10.7. Komplexní sociálně politické programy

Řešení celkových podmínek života velkých, a pro sociální politiku cílových, skupin není možné jen použitím nástrojů politiky sociální. zejména pak obce a kraje docházejí k poznání, že je třeba přijímat programy komplexní, zahrnující nejširší podmínky života a řešit koordinovaně problémy bydlení, dopravy, zdravotní péče, případně vzdělání a další. Tento trend potvrzuje i Evropská unie a to v dokumentu nazvaném „Lipská charta a o udržitelných evropských městech“ z roku 2007, která požaduje užívat integrované programy rozvoje měst. deklarace“.

Takovými komplexními programy, popř. programy, které o takový přístup usilují jsou například „Město bez architektonických bariér“, Programy integrace romské komunity“, Program „Zdravá města“, programy „Město přátelské rodinám“ a další.

11. Subjekty sociální politiky

V této kapitole si popíšeme hlavní subjekty, které se podílejí na koncipování a realizaci sociální politiky. Mohli bychom použít více členění, obecně se subjekty sociální politiky člení na státní a nestátní, tržní a netržní. Jiným způsobem můžeme vymezit subjekty, které patří do veřejné správy - to je stát a jeho orgány, a samosprávné orgány obcí a krajů..

11.1. Stát a jeho orgány

Jde o hlavní subjekty sociální politiky. Na formování a realizaci sociální politiky se podílejí všechny složky státní moci, t.j. moc zákonodárná, výkonná i moc soudní. Nejvýznamnější roli má přitom Parlament České republiky, který na základě občanů zvoleného sociálně politického programu přijímá hlavní legislativní opatření.. Vláda a další správní orgány zodpovídají za uskutečňování sociální politiky na základě parlamentem přijatých legislativních opatření. Vláda je výkonný orgán.

11.2. Samosprávné orgány

Spravují veřejné záležitosti na příslušném vymezeném území. Obce a kraje vykonávají dva druhy aktivit. Ve vybraných otázkách rozhodují v režimu přenesené působnosti. To znamená, že je stát zákonem zmocnil, aby za něj vykonávaly některé aktivity (agendy) státní správy (například vyplácení některé sociální dávky - pomoci v hmotné nouzi). Tyto úkoly realizují obecní úřady pověřených obcí s přenesenou působností (těchto obcí je cca 380). Některé obce (města) - zpravidla větší - vykonávají i další aktivity (například výplata dávek pro zdravotně postižené). Tyto obce jsou označovány jako pověřené obce s rozšířenou působností. Těchto obcí je 205. Stát přispívá finančně na výkon těchto aktivit.

Druhou základní aktivitou samosprávných orgánů je výkon aktivit v samostatné působnosti. Sem patří např. bytová politika a další aktivity. ⁹

11.3. Nestátní subjekty

Tvoří velkou skupinu. Na prvním místě je třeba uvést odborové organizace, které tradičně hájí zájmy pracujících, zájmy svých členů v pracovní a sociální oblasti.

⁹ Celkem je v ČR 6240 obcí.

Účastní se také na tvorbě sociální politiky a to prostřednictvím tzv. tripartitního vyjednávání. V tomto vyjednávání konfrontují své zájmy a potřeby stát, zaměstnavatelé a odbory.

Dalším významným subjektem sociální politiky, zejména v oblasti sociálních služeb jsou občanské iniciativy, dobročinné organizace. Můžeme uvést dva hlavní typy. Jsou to občanská sdružení a obecně prospěšné společnosti. Tyto nevládní organizace mají některé přednosti před veřejnou správou. Odrážejí iniciativu a osobní zaujetí svých členů, jsou schopny formulovat potřeby i malých skupin občanů, bojovat za jejich zájmy a aktivně jim pomáhat. Stát přispívá na jejich činnost dotacemi. Nevládní organizace jsou často průkopníky nových řešení a v řadě příkladů k nim mají občané větší důvěru než k veřejné správě.

K těmto subjektům patří i církevní organizace jako je Charita, Diakonie, popř. Armáda spásy, která je však občanským sdružením.

Dalším subjektem sociální politiky jsou, popř. by měly být zaměstnavatelské organizace. Některé aktivity jsou jim uloženy státem, např. zákoníkem práce nebo předpisy o ochraně zdraví při práci, jiné aktivity mohou vykonávat dobrovolně v péči o zaměstnance, jejich rodiny, popř. se mohou aktivně podílet na sociální politice na území, v němž působí.

Mezi subjekty sociální politiky musíme zařadit i samotného občana, rodinu, občanskou pospolitost v místě bydliště. V rámci tohoto společenství dochází k aktům vzájemné solidarity a pomoci, postavené na principu příbuzenství, sousedství, apod.

Kontrolní otázky:

Popište jednotlivé subjekty sociální politiky.

12. Cílové skupiny působení sociální politiky

V dalším textu budeme vycházet z dokumentu “Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004-2006“, který byl schválen vládou ČR v roce 2004. (www.mpsv.cz) Tento rozsáhlý dokument shrnuje nejdůležitější problémy, kterým Česká republika čelí v oblasti chudoby a sociálního vyloučení a zároveň zveřejňuje cíle, úkoly a opatření, vedoucí k jejich odstranění.

Pro podrobné studium problémů cílových skupin lze mimo jiné využít domovskou stránku Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, kde jsou v úplném textu k dispozici výzkumné studie za posledních 10 let (www.vupsv.cz).

Je národní strategií, jejímž cílem je zajistit problémům chudoby a sociálního vyloučení, náležitou pozornost a přispět k jejich řešení. Plán vychází z dokumentu „Společné cíle boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení EU“ tak, jak byly schváleny v prosinci 200 na zasedání Evropské rady v Nice a následně upraveny Výborem pro sociální ochranu. Jde tedy o dokument vycházející z evropského konsensu v oblasti chudoby a sociálního vyloučení. Národní akční plán specifikuje cílové skupiny sociální politiky a přináší přehled opatření k řešení jejich problémů.

Základní sociální jednotkou rodiny. Podle Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 žije 85 % všech obyvatel ČR v rodinách.¹⁰ Rodiny plní řadu významných společenských funkcí, z hlediska sociální politiky představují první ochrannou síť, poskytují elementární sociální služby. Všechny sociální problémy se u naprosté většiny obyvatel týkají i jeho rodiny, postihují mnohem více osob, než konkrétního

¹⁰ Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004-2006. MPSV, 2004.

člověka. Vše co je vykonáno ve prospěch potřebného jedince, ovlivňuje životní situaci rodiny, je vnímáno a pocítováno rodinou rodinou. Vše co se ve prospěch potřebného člověka nevykoná, zatěžuje v naprosté většině také jeho rodinu. Přesto se jako téma sociální politiky objevuje rodina zpravidla jen v případech, kdy se ocitá v krizi, když má problémy a potřebuje pomoc. Rodiny si však zaslouží pozornost, podporu i pomoc vždy, právě rodiny vytvářejí podmínky pro budoucí vývoj státu, kraje i města, péčí o děti tuto budoucnost tvoří.

Dále jsou popsány vybrané cílové skupiny sociální politiky a v první části je pojednáno o rodině s dětmi a o problémech seniorů a osob se zdravotním postižením. Lze předpokládat, že právě ve vztahu k těmto osobám je role rodiny nejvýznamnější.

Cílové skupiny sociální politiky

Velké sociální skupiny

- Rodiny s dětmi,
- Osoby se zdravotním postižením
- Senioři

Skupiny osob ohrožených sociálním vyloučením

- Chudí
- Nezaměstnaní
- Příslušníci sociálně vyloučených komunit
- Bezdomovci
- Uprchlíci

Skupiny osob sociálně ohrožených, zranitelných a rizikových

- Děti a dospělí v krizi
- Oběti domácího násilí

- Zneužívané, zanedbávané a týrané děti
- Osoby se závislostmi
- Osoby zapojené do prostituce
- Osoby s kriminální zkušeností

12.1. Rodina s dětmi

Rodiče nezaopatřených dětí a nezaopatřené děti tvoří zhruba 60 % obyvatel České republiky. Nejpočetnějším typem rodiny s dětmi jsou dvoudětné úplné rodiny (47,4 %), výrazně však roste podíl jednodětných úplných rodin (43,3 %). Dlouhodobým trendem je zvyšování podílu neúplných rodin. V neúplných rodinách je v čele 85 % v čele žena.

Závažným problémem v České republice je velmi nízká sňatečnost, a v návaznosti na to historicky nejnižší úroveň porodnosti v jejímž důsledku dochází v řadě měst ke snižování počtu obyvatel, snižování podílu dětí na populaci, a to do budoucna vytváří velmi závažná sociální rizika.

Snižuje se počet dětí v rodině. Specifickým fenoménem je zvyšování podílu dětí narozených mimo manželství, které v nejvyšších hodnotách dosahují až 40 % ze všech narozených dětí a lze vyslovit obavu, že tyto rodiny a v nichž žijící děti, budou potřebovat zvýšenou pomoc a ochranu státu i obcí a měst. Trvale se zvyšuje rozvodovost.

Pro koncipování sociální politiky ve vztahu k této cílové skupině je dobré položit si zcela konkrétní otázku. Zní: Co potřebuje česká rodina, jaké má aspirace, co potřebuje pro své děti? Takový výzkum může provést i obec či město a je možno předpokládat, že rodiny budou vyslovovat taková přání jako:

- aby byla k dispozici dobrá a v případě potřeby včasná zdravotní péče
- aby bylo kde bydlet

- aby děti měly dobrou školu a aby školní příprava byla orientována tak, aby děti uspěly na trhu práce
- aby měly děti bezpečnou cestu do školy (bez nebezpečí v dopravě, aby se do školy vůbec dostaly - dopravní obslužnost)
- aby měly kvalitně, bezpečně a finančně dostupně zabezpečen volný čas
- aby žily ve zdravém životním prostředí
- aby se aktivně pomáhalo rodinám s nižšími příjmy („burzy“ oblečení a sport. potřeb, podpora letních aktivit),
- aby bylo v případě potřeby dostupné sociální poradenství (výchové, sociální, manželské apod.)
- aby návštěva kina, muzea nebo zoologické zahrady neznamenal pro rodinu finanční katastrofu
- aby pracovní závazky mohly být variabilní podle potřeby rodinného života a rodinné etapy a péče o rodinu neohrožovala jistotu zaměstnání atd.
- aby v případě zdravotního postižení rodinného příslušníka byla dostupná terénní nebo ústavní péče
- aby pro případ potřeby byla zabezpečena pomoc starším rodinným příslušníkům
- aby stát pomáhal rodinám sociálními dávkami

Analýza těchto jednotlivých požadavků, z hlediska určení subjektů, které by je mohly splnit, svědčí pro to, že významný podíl těchto aktivit je v rukách samosprávy, nikoliv státu. A samospráva by proto měla právě vůči této sociální skupině programově formulovat své přístupy. Bylo by proto velmi žádoucí, kdyby se obce a města začala zabývat situací „svých“ rodin, kdyby se funkcionáři obce setkávali s rodiči, vytvořili prostor pro prezentaci neformálních reprezentací rodičů a společně hledali možnosti podpory rodin. Výsledkem takových aktivit může být jak analýza situace tak program podpory rodin na místní či regionální úrovni.

Je žádoucí orientovat takový program rodinné politiky na celý rodinný cyklus. Je třeba respektovat specifické situace a problémy dané konkrétní životní etapou a „tradičně“ neupřednostňovat počáteční fázi rodinného cyklu, případně rodiny s nezaopatřenými dětmi. Rodinná politika se tedy nemůže zaměřovat jen na

dvougenerační jádro rodiny. Empirické zkušenosti potvrzují, že izolovanost nukleární rodiny je mýtem. Ve většině rodin patří příslušníci třetí generace do takového rodinného svazku, v němž problémy jedné z generací významným způsobem ovlivňují život druhých generací. Koncepční rodinná politika nemůže tento třígenerační (děti, rodiče, prarodiče) rozměr rodinného systému opomíjet a musí vytvářet podmínky pro fungování mezigenerační solidarity. Oslovit rodinu jako sociální jednotku pak znamená oslovit naprostou většinu občanů - voličů. To z hlediska samosprávné demokracie není nezajímavé.

Podrobné informace o situaci rodin publikovalo v roce 2004 MPSV ve „Zprávě o rodině“ na www.mpsv.cz.

12.2. Osoby se zdravotním postižením

Existence zdravotního postižení představuje závažné riziko znevýhodnění ve vztahu k ostatním členům společnosti, což může v důsledku vést k sociálnímu vyloučení projevuje se v mnoha oblastech života. Ve vzdělání, zdravotní péči, bydlení, dopravě, zaměstnání a podobně. V ČR nejsou k dispozici přesné informace o počtu a struktuře osob se zdravotním postižením. Podle šetření provedeného v rámci přípravy Národního plánu pro snížení negativních důsledků zdravotního postižení se počet těchto osob pohybuje okolo 10 % z celkového počtu obyvatel, tj cca 1,2 mil. osob. Z toho zhruba polovinu představují diabetici. Významnou část představují také osoby s civilizačními chorobami. Tak zvané „viditelné skupiny“ osob se zdravotním postižením představují jen menší část. Problém spočívá v tom, že osoby se zdravotním postižením se vymezují v různých sociálních systémech různě a tato vymezení se někdy překrývají a kumulují. Každá skupina, podle typu postižení má zpravidla jiné problémy, jiné potřeby. Proto je vždy třeba vycházet z místní, konkrétní analýzy. Osoby se zdravotním postižením mají specifické potřeby, z nichž mnohé jsou řešitelné právě jedině v místních podmínkách, ať už se jedná o možnosti volného času, sportu, ale i tak významné věci, jako je bydlení, zaměstnanost, doprava, dopravní obslužnost, bariéry apod.

Jednotící prvky, společné všem typům postižení, obsahují programové dokumenty EU. Ty byly komplexně zpracovány v rámci výzkumu „Analýza sociálně ekonomické

situace osob se zdravotním postižením a návrhy na další postup, který v roce 2002 realizoval Socioklub. Praha. Výzkum nebyl publikován a je v el. formě na MPSV.

Na základě tohoto výzkumného projektu lze problematiku osob se zdravotním postižením v České republice vymezit do šesti základních oblastí (převzato ze závěrečné zprávy).

Těmito oblastmi jsou:

1. Diskriminace
2. Zaměstnanost
3. Mobilita
4. Zdravotní péče a sociální péče (zdravotně-sociální péče)
5. Sociální integrace a ochrana
6. Koncept „Informační společnosti“

V první oblasti jde především o typ strukturální diskriminace, o diskriminaci „vysokým prahem“, o skutečnost, že se nerealizuje princip „plánování pro všechny“, že se problémy zdravotně postižených neřeší v hlavním proudu politiky (mainstreaming) např. v oblasti dopravy, a že se jim proto nedostává rovných práv a stejného zacházení. Jde o to, že každý sociální resp. společenský systém (v němž se účastní člověk) musí mít vlastní aktivní opatření ke snížení prahu dostupnosti pro osoby se specifickými potřebami. Jde o lidsko právní dimenzi.

V druhé oblasti jde o zaměstnanost a do jejího rámce patří taková „klíčová slova“ a sféry jako je zaměstnatelnost, vzdělání, příprava na povolání, zvyšování kvalifikace, rekvalifikace, motivace k přijetí zaměstnání a motivace k nabídnutí zaměstnání, podpora vytváření nových pracovních příležitostí a další.

Třetí oblastí je jako občanské právo definovaná možnost mobility, která je do značné míry podmínkou pro zaměstnanost. Toto právo je chápáno důsledně jako zabezpečení existence faktických možností dopravy, nikoliv jako oblast pro finanční podporu. Ta je jen jedním, spíše krajním řešením.

Čtvrtou oblastí je zdravotní a sociální péče. I zde jde o klíčová slova jako je návaznost péče, stírání meziresortních rozdílů, ucelená rehabilitace, dostupnost a financování sociálních služeb.

Pátou oblastí je sociální integrace a sociální ochrana. Výchozím motivem je snaha zvýšit počet lidí, přispívajících na tvorbu důchodu (národního), místo spoléhání se na to, že bude člověk z důchodu vytvořeného druhými podporován a snížit závislost a riziko sociálního vylučování. Jde samozřejmě také o zabezpečení těch, kteří se na trhu práce neuplatní nebo ani uplatnit nemohou, kompenzace zvýšených životních nákladů a potřeb včetně kompenzačních pomůcek. Do sociální ochrany lze zahrnout i pojem ucelené rehabilitace (zabezpečení koordinace jednotlivých systémů ve prospěch osob se zdravotním postižením a směřující ke znovunabytí sociální suverenity) a zabezpečení upravitelného popř. upraveného bydlení.

Šestou oblastí je uplatnění konceptu „Informační společnosti“ do této oblasti. Využití soudobých komunikačních a informačních technologií zejm. internetu představuje zcela novou dimenzi pro zaměstnanost a zaměstnavatelnost (viz např. práce doma), pro vzdělanost a získávání kvalifikace, specificky napomáhá mobilitě (snižuje váhu bariér) a umožňuje sociální poradenství a usnadňuje získání zdravotních a sociálních služeb. Koncept „Informační společnosti“ představuje určitou průřezovou oblast, týkající se všech předmětných tematických oblastí.

Ve prospěch osob se zdravotním postižením působí Vládní výbor, který připravuje Národní plány vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením. Více www.vlada.cz.

12.3. Senioři

Základním rysem demografického vývoje v ČR je stárnutí obyvatel. Obyvatelé starší 60 let v roce 1950 tvořili 12% populace, ale již v roce 1990 to bylo 17,7% a v roce 2000 se počet zvýšil na 18,2%. V roce 2005 budou tvořit 20,3% z celkové populace, v roce 2010 již 23,4%, pak v roce 2015 se počet zvýší na 26,7% a pro rok 2020 je prognóza 27,7%. Prognózy vývoje obyvatel v ČR ukazují, že nedojde-li ke zvratu

v porodnosti, příp. podstatnému nárůstu imigrace cizinců mladších věkových kategorií, nastane v letech 2030-2050 situace dosud neznámá: počet starých lidí bude tvořit více než polovinu všech obyvatel.

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR vydalo dokument „Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003-2007.“¹¹ Jeho cílem je podpořit rozvoj společnosti pro lidi všech věkových skupin tak, aby lidé mohli stárnout důstojně, v bezpečí a mohli se i nadále podílet na životě společnosti jako plnoprávní občané. Jeho etickým podkladem je podpora, posilování a ochrana rodiny jako základního článku společnosti, v níž se přirozeně realizuje mezigenerační solidarita, úcta a respekt ke starším lidem.

To předpokládá vytvářet podmínky pro rovnoprávný a aktivní život seniorů, odstraňovat příčiny nepřipustného omezování základních práv a svobod z důvodu věku a sociálního postavení, potírat sociální vyloučení seniorů, posilovat mezigenerační solidaritu a uznat přínos seniorů rodině a společnosti.

Rovněž na trhu práce je třeba vytvářet podmínky pro setrvání nebo opětovné zapojení seniorů do práce a tím ovlivnit prodloužení aktivní fáze jejich života. Jelikož hmotné zabezpečení ve stáří je důsledkem celoživotní aktivity každého jedince, je třeba podporovat vědomí vlastní odpovědnosti za přípravu na stáří, což znamená např. posílit význam penzijního připojištění, životního pojištění a jiných forem vytváření finančních rezerv na stáří.

Často, když se hovoří o stáří, zúží se témata jen na nemoci a potřebu sociálních služeb. Lze odhadnout, že ze všech seniorů cca 10 % ve stáří potřebuje nějakou pomoc a cca 5 % ji obdrží. Lidé žijí po důchodu do důchodu 15 - 20 i více let. Toto období musí být naplněnou aktivitou. Jednou z podmínek pro aktivní život je i vzdělávání ve stáří. Gerontologové v tom ohledu říkají, že trénované funkce organismu odolávají procesu stárnutí lépe než netrénované. Vzdělávání i ve stáří podporuje duševní pohodu, může přispět ke snížení osamění a generační intolerance a zlepšit příležitost k začlenění do společenského dění.

¹¹ <http://www.mpsv.cz/scripts>

Obce mohou významnou měrou přispět ke zkvalitnění života seniorů např. vhodnou úpravou veřejných prostranství (bezbariérové nájezdy na chodníky, „odpočinkové zóny“ v obci v podobě malého parku uprostřed obce apod.)¹². Obecní samosprávy mají rovněž možnost alternativně řešit dopravu seniorů. Při komunitním plánování služeb pro seniory nutno pamatovat na to, že individualizace, poskytování služeb „na míru“ je předpokladem spokojenosti a účelnosti těchto služeb.

Uveďte základní otázky péče o seniory.

¹² Vostřáková, L.: Obec a senioři. In Komplexní analýza sociálně ekonomických podmínek života ve stáří. Zpráva o výzkumu. Praha: SOCIOKLUB, 2002, 32 s.

12.4. Skupiny osob ohrožených sociálním vyloučením

Termín sociální vylučování, zdůrazňuje odtržení jednotlivce od sociálního, ekonomického, politického nebo kulturního systému, který určuje sociální integraci člověka do společnosti. Jádrem konceptu spočívá v tom, že vyloučení jednotlivci a skupiny se nepodílejí na tvorbě a redistribuci společenských zdrojů stejnou měrou jako ostatní, což vede nejen k jejich chudobě, ale také k jejich sociální a kulturní izolaci.

Boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení je začleněn také do Revidované evropské sociální charty jako jeden z cílů sociální politiky. Podle jejího čl. 30 má každý právo na ochranu proti chudobě a sociálnímu vylučování; k ochraně těchto práv mají státy přijímat opatření podporující účinný přístup osob, které žijí v situaci sociálního vyloučení, nebo jimž vyloučení hrozí, např. k zaměstnání, bydlení, vzdělání, kultuře a sociální a lékařské pomoci. Totéž platí i pro rodiny těchto osob.

Sociální vyloučení odráží nerovnost jednotlivců nebo celých skupin obyvatelstva při jejich participaci na životě společnosti, přičemž tato nerovnost je výsledkem nedostatku příležitostí pro všechny, kteří mají zájem participovat na životě společnosti, a plodí jejich nemožnost spolupodílet se na tomto životě, jejich izolaci a odtržení od společnosti.

Sociální vyloučení je dále specifikováno jako důsledek nerovného přístupu k pěti základním zdrojům společnosti: zaměstnání, bydlení, sociální ochraně, zdravotní péči a vzdělání.¹³

12.5. Chudí

Česká republika patří trvale k zemím s nejnižší mírou chudoby. Hranice ohrožení chudobou představuje podle metodiky EU fakt, že osoba nedosahuje 60% ročního národního vyrovnaného mediánového příjmu. Příjem pod touto hranicí mělo 8% osob v ČR. V každé zemi se vyskytuje určitý segment lidí, kteří jsou v důsledku různých handicapů i důvodů objektivních chudí (nezaměstnanost). Příjmy této skupiny je třeba objektivně doplňovat sociálním systémem. Nad tím se není třeba

¹³ Kotýnková, M.: Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti. Sociální studia 5, 2000.

rozhořčovat a a- priori se domnívat, že sociální systém zneužívají. V České republice byl vytvořen nárokový systém dávek státní sociální podpory, který posiluje příjmy rodin a brání tak propadu velkých skupin rodin do chudoby. Působí významně preventivně a přitom v zásadě levněji než podobné systémy v zahraničí.

Oproti ostatním státům však ČR měla vysokou koncentraci osob těsně nad prahem chudoby. Mezi 60 a 70% národního vyrovnaného mediánového příjmu se nalézalo rovněž 8% osob, které představovaly skupinu možných budoucích chudých.¹⁴ To představuje určité riziko, které lze charakterizovat jako určitou sociálně ekonomickou zranitelnost rodin, popř. život bez rezerv. Ta se pak může projevit příjmovými deficity při onemocnění živitele, vyšších výdajích, které mohou souviset s bydlením, s přípravou dětí na povolání, ale i volným časem a podobně. Hovoří se o sociálním propadu středních příjmových vrstev.

Skupiny obyvatel nejvíce ohrožené chudobou jsou:

- nezaměstnaní (36%)
- ostatní ekonomicky neaktivní (13%)
- neúplné rodiny s nejméně jedním nezaopatřeným dítětem (30% z osob z těchto domácností, převážně osamělé, rozvedené či svobodné ženy s dětmi)
- domácnosti s třemi a více dětmi (20% těchto domácností)¹⁵

12.6. Nezaměstnaní

Nezaměstnanost představuje fenomén propojující problémy, které vznikají s odbytem produkce se životem pracovníků. Jde o stav, „kdy lidé chtějí pracovat a hledají si práci, která je pro ně běžně zdrojem obživy a nemohou žádnou přiměřenou a placenou práci získat. Nezaměstnanost vzniká poklesem potřeby pracovních sil. Příčinami mohou být ekonomické potíže podniku, celého odvětví nebo národní ekonomiky, zmenšená poptávka po dané kvalifikaci.

¹⁴ Národní akční plán boje proti chudobě a sociálnímu vylučování

¹⁵ Typologie skupin nejvíce ohrožených chudobou vychází z Mikrocensu 2002. Tento výzkum nezachytil jako skupiny ohrožené chudobou domácnosti z odlišného sociokulturně znevýhodňujícího prostředí a dále bezdomovce, kteří jsou extrémně ohroženi chudobou.

Zjevná nezaměstnanost označuje výskyt osob bez práce, registrovaných i neregistrovaných, které si hledají práci pomocí institucí nebo samy. Skrytá nezaměstnanost se vyskytuje tehdy, když zaměstnavatel zaměstnává nadbytečný počet pracovníků, popř. zaměstnává na částečný úvazek osoby, které chtějí pracovat na plný úvazek.

Nezaměstnanost je, vzdor všeobecnému pocitu potřeby práce, průvodním jevem rozvoje tržních ekonomických systémů. Je fenoménem poznamenávajícím sílí měrou i naši ekonomiku prvních let třetího tisíciletí.¹⁶

Míru nezaměstnanosti ovlivňuje především vzdělání (nedostatečná kvalifikace a nízká úroveň vzdělání), zdravotní stav, pohlaví. „U žen je riziko ztráty zaměstnání vyšší než u mužů. Ženy bývají dříve propouštěny, zejména pokud nemají dobrou profesní kvalifikaci, a je pro ně obtížnější najít nové místo.“¹⁷ Důležitou roli hraje také věk a příslušnost k určité sociální skupině.

Zkušenost s nezaměstnaností má dle panelového šetření z r. 2002, které provedl VÚPSV Praha¹⁸ 63 % dotazovaných. Pro 33 % to byla zkušenost vícekrát opakovaná. Šetření dále ukázalo, že největší pravděpodobnost opakované nezaměstnanosti je mezi kvalifikovanými dělníky, nekvalifikovanými dělníky, zemědělskými dělníky a ostatními manuálními pracovníky v prvovýrobě.

Jeden z faktorů, které ovlivňují nezaměstnanost představuje již zmíněné vzdělání. Výsledky šetření ukazují, že „vzdělání představuje výraznou determinantu výskytu nezaměstnanosti v pracovní kariéře.“¹⁹ Opakovaně již byly nezaměstnány zejména osoby se základním vzděláním a nevyučené (44 %). V případě osob s vysokoškolským vzděláním je opakovaně postiženo jen 11 %. U ostatních vzdělanostních kategorií nebyly nalezeny výraznější rozdíly - o

¹⁶ BUCHTOVÁ, B. A KOL. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*, s. 236.

¹⁷ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 733.

¹⁸ MAREŠ, P.; VYHLÍDAL J.; SIROVÁTKA T. *Ztráta zaměstnání: reakce, plány a flexibilita nezaměstnaných*, VÚPSV Praha výzkumné centrum Brno, únor 2002. Panelové šetření. s. 13.

¹⁹ MAREŠ, P.; VYHLÍDAL J.; SIROVÁTKA T. *Ztráta zaměstnání: reakce, plány a flexibilita nezaměstnaných*, VÚPSV Praha výzkumné centrum Brno, únor 2002. Panelové šetření. s. 14.

něco lépe jsou na tom spolu s těmi, kdo dosáhli vysokoškolského vzdělání i ti, kdo alespoň odmaturovali na střední škole.²⁰

K rozlišení druhů nezaměstnanosti slouží její různé typologie. Rozeznáváme následující typy nezaměstnanosti:²¹

- 1) frikční - spojenou s životním cyklem a s hledáním lepšího pracovního místa. Tato nezaměstnanost má přechodný charakter a je považována za dobrovolnou. Vždy existuje větší či menší počet osob, které jsou nezaměstnané:
 - a) buď proto, že ztratily práci na základě propuštění,
 - b) nebo proto, že dobrovolně opustily své předchozí zaměstnání a hledají jinou práci,
 - c) nebo proto, že vstupují do pracovní síly: mladí lidé opouštějí školy a hledají poprvé zaměstnání, dochází k mezinárodní migraci obyvatelstva, ženy v domácnosti se rozhodnou vstoupit do zaměstnání apod.²²
- 2) strukturální - spojenou s nesouladem mezi nabídkou a poptávkou po pracovních silách v jednotlivých odvětvích trhu práce. Některá odvětví, oblasti nebo profese, regiony apod. se rozvíjejí a poptávka po práci zde roste, zatímco jinde klesá a dochází k nezaměstnanosti
- 3)
- 4) cyklickou - která souvisí s ekonomickým cyklem. Vzniká tehdy, je-li celková poptávka po práci nízká. V důsledku poklesu výkonnosti ekonomiky nezaměstnanost roste všude.

Další forma členění rozlišuje nezaměstnanost na:

- 1) dobrovolnou - pracovní místa existují, ale není o ně při stávající mzdové sazbě zájem a nebo potencionální zaměstnanci pracovat nechtějí (žijí z podpor a charit)

²⁰ Tamtéž., s. 14.

²¹ srov. Krebs, V. a kol.: *Sociální politika*, s. 287 – 288.

²² HELÍSEK, M. *Makroekonomie*, s. 183.

- 2) nedobrovolnou - existuje více pracovníků, kteří chtějí pracovat než existence pracovních míst. Tedy poptávka po práci je nižší než celková nabídka.

12.7 Státní politika zaměstnanosti

Jedním ze základních cílů hospodářské a sociální politiky státu je dosažení plné, produktivní a svobodně zvolené zaměstnanosti. Právo na zaměstnání bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, členství v politických stranách nebo příslušnost k politickým hnutím, národnost, etnický nebo sociální původ, majetek, zdravotní stav nebo věk, je jedním ze základních práv občana. Dnem 1. 10. 2004 nabyl účinnosti zákon č.435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů. Tato základní právní norma stanovuje postup k dosažení cílů politiky státu v oblasti zaměstnanosti.

Státní politika zaměstnanosti usiluje o dosažení rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou po pracovních silách, o produktivní využití zdrojů pracovních sil a o zabezpečení práva občanů na zaměstnání.

Nezaměstnanost významnou měrou ovlivňuje chudobu. Z osob nad 16 let věku byla ohrožena chudobou 2% zaměstnanců a 7% osob samostatně výdělečně činných (sebezaměstnaných). Naproti tomu vysoký podíl chudých byl mezi nezaměstnanými - 36% a ostatními ekonomicky neaktivními osobami kromě důchodců - 13%. Za nejzávažnější problém je považována nezaměstnanost dlouhodobá a nezaměstnanost mladých lidí. Každý pátý mladý člověk je nezaměstnaný a to vytváří závažná rizika pro budoucnost. Vzniká riziko, že se nevytvoří pracovní návyky s celoživotními důsledky.

12.8. Příslušníci sociálně vyloučených romských komunit

Politika vlády. Vláda ČR přistupuje k řešení romských záležitostí ze tří pohledů - z perspektivy lidských práv, z perspektivy národnostní a z širší perspektivy sociokulturní. Tyto přístupy nejsou v rozporu, nýbrž se vzájemně doplňují. Redukce romské problematiky na kterýkoli z nich by byla nežádoucím zkreslením.

První z těchto perspektiv vyplývá z nutnosti zajistit, aby všichni občané České republiky, tedy i Romové, mohli v plné míře a bez jakékoli diskriminace užívat všech individuálních práv zaručených jim Ústavou, Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami o lidských právech, jimiž je Česká republika vázána.

Druhá perspektiva, národnostní, se opírá o specifická práva příslušníků národnostních menšin, jak jsou definována v Hlavě III. Listiny základních práv a svobod, Rámcové úmluvě o ochraně národnostních menšin, a to včetně práv kolektivních. Tato specifická práva jsou konkrétně upravena zákonem č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů (dále jen „menšinový zákon“, novelizován zákonem č. 320/2002 Sb.)

Třetí perspektiva, sociokulturní, vychází z širšího pojetí „romské komunity“ obsaženého v důvodové zprávě k usnesení vlády ze dne 29. října 1997 č. 686 ke Zprávě o situaci romské komunity v České republice a k současné situaci v romské komunitě. O tuto perspektivu se opírá činnost třetího z poradních orgánů vlády, Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity²³. Pojem „romská komunita“ se s pojmem „romská národnostní menšina“ překrývá jen částečně. Zatímco definičním znakem příslušníka romské národnostní menšiny je aktivní vůle být za příslušníka menšiny považován a společně s ostatními rozvíjet jazyk a kulturu, příslušníkem romské komunity je *de facto* každý, koho majorita jako příslušníka této sociálně a etnicky definované skupiny identifikuje. Mnozí z těchto příslušníků romských komunit se ve sčítáních lidu nehlásí k romské národnosti a neprojevují aktivní vůli rozvíjet vlastní jazyk a kulturu. Vědomí své odlišnosti čerpají spíše ze svého postavení ve společnosti, tj. z toho, že jsou majoritní společností odmítáni a marginalizováni.

Vzhledem ke své tíživé sociální situaci se mnozí Romové otázkou své příslušnosti k národnostní menšině ani nezabývají; přitom však právě tato kategorie sociálně marginalizovaných Romů musí být adresátem státní politiky, jež bude řešit

²³ Nový Statut Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity schválen usnesením vlády č. 100 ze dne 28. ledna 2004 (dříve Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity).

záležitosti spíše sociální (v oblasti zaměstnanosti, sociální péče a bydlení) než úzce národnostní (rozvoj kultury, jazyka, národnostního školství).

Problémy spočívají v praktické realizaci politiky vlády v této oblasti. Základním problémem, jak se uvádí v řadě dokumentů, je rozpor mezi komplexností a provázaností procesu sociálního vylučování romských komunit a resortismem jejich řešení. Přitom lze prokázat přímé vzájemné souvislosti dlouhodobé nezaměstnanosti, sociální závislosti, nevyužívání možností dávkových systémů pověřenými obcemi, problematického využití volného času, kriminality, problémů v bydlení, péče o školní přípravu ze strany nezaměstnaných a obecně slabých rodičů, nedostatku sociálního poradenství a sociální práce.

Problémem je ale to, že na úrovni obcí a měst, kde romské komunity žijí, jsou jednotlivé aspekty sociálního vylučování a integrace provázány, působí synergicky, kdy se působení více faktorů vzájemně graduje a propojuje. Řešení jedněch aspektů podmiňuje řešení druhých a naopak neřešení některých aspektů znemožňuje řešení jiných. Vnitřně účinně nekoordinovaná opatření vlády pak nejsou pro obce dostatečnou programovou základnou pro činnost.

12.9. Sociálně vyloučené lokality

O sociálně vyloučených enklávách, které se nalézají v mnoha českých obcích, se často hovoří jako o „romských komunitách“, což zakládá představu, že se jedná o společenské útvary, ve kterých se reprodukuje specifická „romská kultura“, která se v očích veřejnosti vyznačuje životními strategiemi zaměřenými na přítomnost, neexistencí soukromého vlastnictví, nedůvěrou ke státním i samosprávním institucím, sklonem k sociální patologii a kriminalitě, zastavováním osobních věcí či půjčováním peněz na vysoké úroky, atp. Uvedené projevy - charakteru povýtce sociálního(!) - ovšem nejsou „přirozenou“ kulturní výbavou tzv. „romské populace“, jak je zvykem usuzovat, ale výsledkem adaptace na podmínky dlouhodobé materiální chudoby a sociálního vyloučení v prostředí industriální společnosti. Lidé s jakoukoli barvou pleti či výchozí kulturní dispozicí, kteří se dlouhodobě ocitnou v obdobných podmínkách, si za účelem (snazšího) přežití v této situaci teprve vytváří nový, alternativní, specifický systém hodnot, norem a

„návodů pro život“, které jsou charakteristické právě a jedinečně pro skupiny v tomto podřadném společenské postavení, a nikoliv pro romské „etnikum“ jako takové. S tím jsou však projevy životních strategií vázaných na prostředí kumulované chudoby obvykle zpětně spojovány.

Tyto hodnoty a strategie přitom těmto osobám sice umožňují v daných podmínkách (pře)žít a obstát, na druhou stranu jim ale znemožňují zpětnou integraci do majoritní společnosti, stejně jako výrazně snižují schopnost využít programů a aktivit, které jim mají pomoci (nedokáží se „chopit šance“). Ona domnělá kolektivní „nepřízpůsobivost“ Romů je tedy *důsledkem* dlouhodobého sociálního vytěsňování, ačkoli je paradoxně zhusta využívána coby argument právě pro vytváření příměstských ghett či programů „nulové tolerance“.

12.10. Bezdomovci²⁴

Odhaduje se, že v ČR žije asi 35.000 bezdomovců, tedy asi 0,35% celkové populace. Z toho je možné odvodit předpokládaný počet bezdomovců v regionu, i když je pravdou, že tito lidé mají tendenci se přemísťovat do větších měst. Počet bezdomovců je těžké určit také proto, že tato klientela se cíleně vyhýbá potřebným kontaktům, které umožňují jejich registraci. Ženy představují asi 10 -15% této bezdomovecké populace.

Zjevné bezdomovectví - tvoří nejviditelnější a zároveň nejmenší část bezdomovské populace. Ta žije i dlouhodobě bez přístřeší, pouze s fiktivním trvalým bydlištěm, za extrémního nedostatku peněz, jiných prostředků či vhodných příležitostí k jejich legálnímu získání. Pro jedince může tato situace být determinující na celý zbývajících život. Ztráta bytu či ubytování může vést ke ztrátě vazeb s rodinou a vzdalování se administrativním vazbám.

²⁴ V popisu této a dalších skupin je využito části textů závěrečné zprávy výzkumu "Tvorba regionálních a místních programů trvalé sociální udržitelnosti" NCSS, o.p.s 2006.5

Skryté bezdomovství - jedná se o osoby bez přístřeší, které se z nějakého jen jim známého důvodu neobracejí na veřejné nebo charitativní služby, aby našly nocleh. Počet těchto osob může být značný hlavně v regionech, kde není dostačující nabídka sociálních služeb. Při sčítání bezdomovské populace jsou rovněž opomenuty osoby, které užívají jiné formy pomoci, například ubytování u přátel nebo u příbuzných.

Potenciální bezdomovectví - sem patří osoby, jejichž potřeby jsou úřadům buď neznámé, nebo známe pouze částečně. Žijí v různých životně těžkých podmínkách, denních rodinných problémech, v potížích osobního charakteru, které vytvářejí nebezpečí, že nebudou schopni udržet si stávající bydlení, že je ztratí. Podle statistik Evropské unie tato situace postihuje až 10% celkové populace.

Lidé v postavení bezdomovců mají mimořádně nízkou šanci, že si dokáží obstarat stálější zaměstnání - ti, kteří pracují, často přijímají příležitostné práce, většinou nelegálně, bez smluvního ošetření, dočasné, málo odměňované. S tím samozřejmě souvisí i absence plateb sociálního a zdravotního pojištění a z toho vyplývající nezajištěné stáří či nemoc. Mnozí z bezdomovců mají ve svém životě kriminální zkušenost, mnozí se dopouštějí drobné kriminality příležitostně nebo z nouze. Případný zápis v trestním rejstříku je dále diskvalifikuje při případné snaze získat zaměstnání, bydlení a podobně. Trpí pocitem rezignace, cítí, že jejich další životní perspektivy jsou nejisté, nepředpokládají změnu k lepšímu - to ovlivňuje jejich nakládání se sociální realitou, špatně nebo nepřiléhavě se orientují v síti sociálních služeb.

Tělesné i mentální zdraví bezdomovců je většinou oslabené způsobem jejich života, 90% bezdomovců je nemocných. Nemohou zachovávat ani zdravou životosprávu, ani se vyvarovat škodlivých vlivů působících na zdraví, navíc jejich osobní životní podmínky nedovolují dodržovat často ani nejzákladnější hygienické zásady, což dále zvyšuje riziko onemocnění. Navíc stav jejich zdraví bývá ještě ztížen formou závislosti na alkoholu nebo jiných látkách. Mezi bezdomovci se objevují propuštění pacienti psychiatrických léčeben nebo nemocnic, kteří se nemají kam uchýlit, protože jsou bez domova. I propuštění vězni přicházejí s podlomeným zdravím.

Vše se jen komplikuje v častém případě pozbytí dokladů ztrátou nebo krádeží (bezdomovci jsou snadnou obětí drobné kriminality). Častým jevem u bezdomovců je jakási „byrofobie“, chorobná obava z jednání před úřady a institucemi včetně zdravotnických a sociálních zařízení, většinou zapříčiněná a upevňovaná odbýváním, arogancí a pohrdavým chováním některých pracovníků pomáhajících profesí.

12.11. Uprchlíci

Migraci, jako společenský jev, lze zkoumat v několika rovinách i z různých úhlů náhledu. Základním hlediskem je dělení na migraci dobrovolnou a vynucenou, i když mnohdy nelze mezi těmito dvěma náhledy stanovit pevnou dělící hranici, neboť v řadě případů, zvláště u migrace za prací, dobrovolná migrace splývá s kategorií migrace vynucené. Pod pojem migrace dobrovolné můžeme podřadit zejména ty případy, kdy lidé opouštějí svoji vlast za účelem studia, sjednocení rodiny, zaměstnání či z jiných důvodů osobního charakteru. Vynucená migrace je vyjádřením snahy vyhnout se pronásledování, represi, ozbrojeným konfliktům, přírodním či jiným katastrofám nebo jiným situacím, jež představují ohrožení života, svobody a živobytí jednotlivce.

Převažující příčiny migrace lze v současném světě spatřovat zejména v rozdílech v bohatství mezi jednotlivými světadíly, v síle ekonomik jednotlivých zemí a úrovni ekonomického rozvoje a v životní úrovni jejich obyvatel. Je zřejmé, že na současnou dynamiku mezinárodní migrace je třeba reagovat snahou využít co nejlépe její potenciál a zároveň minimalizovat její negativa. Jedním ze způsobů, jak efektivně omezovat obtížně zastavitelnou migraci nelegální, je kontrolovat a řídit její kroky pomocí programů migrace legální.

Jednou z důležitých zásad je ta, že migrační politika státu neklade překážky legální migraci, a podporuje imigraci, která je pro stát a společnost v dlouhodobé perspektivě přínosná.

Zde je třeba mít na paměti především tu skutečnost, že v České republice, ale prakticky ve všech vyspělých státech Evropy, dochází ke stále se zhoršující demografické situaci. Podle předních odborníků na migraci se bude Česká republika v roce 2030 potýkat s výrazným deficitem lidí v produktivním věku. Některé výzkumy hovoří řádově až o statisících.

V souvislosti s problematikou legální imigrace je nutné zmínit i některé další aspekty. Zejména je třeba aktivně působit na myšlení našich občanů a měnit v něm hluboce zakořeněnou nedůvěru a v mnoha případech až nenávist k cizincům. To zřejmě pramení z minulosti, kdy docházelo k určité izolaci spojené s nemožností stýkat se s občany jiných států, tedy nemožností mít vlastní zkušenost, že i jiné národy mají své zvyky, kulturu, historii a životní úroveň. Češi se musí přesunout k toleranci a osobnímu poznání, že cizinci mohou být pro nás inspirací, zdrojem zkušeností a mohou obohatit i náš život.

Velmi častým argumentem našich občanů, uveřejňovaným v některých víceméně pochybných masmédiích, je „cizinci nám berou práci“. Toto konstatování je zcela nesmyslné a pouze podporuje xenofóbní nálady. Jak již bylo uvedeno, legální imigraci Česká republika vítá. Tito cizinci totiž velmi často vyplňují mezery na trhu práce, neboť jsou činní tam, kde čeští občané nemají zájem pracovat. Většinou pak vykonávají těžkou fyzickou práci na stavbách, pomocnou nekvalifikovanou práci, práci ve směnném provozu nebo málo honorovaná povolání.

Současně je nutné konstatovat, že podle vědeckých studií je absorpční kapacita České republiky nejméně 10%, tzn., že je schopna pojmou až na jeden milión cizinců. V současné době pobývá legálně na území republiky cca 250 000 cizinců*, což činí přibližně 2,5% populace. V souvislosti s tím si musíme uvědomit, že podíl cizinců na populaci převážné řady států Evropy se pohybuje výrazně nad tímto procentem, a často překračuje i dvouciferné vyjádření.

Jaký je přístup České republiky k nelegální migraci. Nejprve je nutné uvést, že nelegální migrace může vyvolat v cílových zemích ohrožení vnitřní stability

* Cizinci s povoleným trvalým pobytem, s povoleným pobytem na vízum k pobytu nad 90 dnů (dlouhodobým pobytem) a občané EU.

společnosti a ohrožit bezpečnostní situaci. Souvisí s přeshraniční trestnou činností, organizovanou převaděčskou kriminalitou a obchodem s lidmi. Vedle rostoucího podílu struktur organizovaného zločinu vnímá mezinárodní společenství jako vážnou bezpečnostní hrozbu především nárůst aktivit teroristických skupin na poli nelegální migrace.

Kontrolní otázky:

Charakterizujte základní skupiny osob ohrožených sociálním vyloučením.

Charakterizujte jednotlivé typy nezaměstnanosti.

Cíle státní politiky zaměstnanosti.

Charakterizujte přístupy k řešení problému romských komunit a problémy.

Charakterizujte problémy bezdomovectví.

Charakterizujte problémy cizinců.

12.12. Skupiny osob sociálně ohrožených, zranitelných a rizikových

Vývoj moderní společnosti přináší řadu sociálních problémů, rizik sociálního selhání, sociálních jevů, které ohrožují práva a zájmy jednotlivce i celé společnosti. Sociální politika - sociální péče v tomto směru sehrává významnou preventivní a ochrannou roli. V této kapitole se hovoří o dětech a dospělých v krizi, domácím násilí, zneužívaných, zanedbávaných a týraných dětech, závislostech na návykových látkách a gamblerství, prostituci a kriminalitě.

12.13. DĚTI A DOSPĚLÍ V KRIZI

Krise je subjektivně pocíťovaný stav ohrožení vyvolaný neschopností vyrovnat se s náročnou životní situací. Některé druhy náročných situací vyvolají krizi s vysokou pravděpodobností skoro u každého člověka (např. úmrtí partnera nebo dítěte, uvěznění), jiné u většiny lidí (rozvod, dlouhodobá nezaměstnanost, propuknutí neléčitelné nemoci, situace oběti násilného trestného činu), další jen u některých disponovaných lidí (úraz, nemoc, ztráta domácího zvířete, u dětí i špatné známky na vysvědčení). Krizi vyvolávají jak události očekávatelné, spouštěné přechodem

z jedné životní etapy do další (např. odchod do důchodu), tak i události neočekávané (např. nehody, živelné katastrofy).

Podhoubím krize může být a často i bývá způsob života ve velmi nepříznivých sociálních a ekonomických podmínkách (nezaměstnanost, bída, nouzové bydlení, nedostatek jídla a pitné vody). Těm, kdož v takových podmínkách žijí, stačí k vyvolání krize menší podnět než lidem dobře zajištěným příznivými životními podmínkami. (Např. pro bezdomovce se může stát spouštěčem krize banální chřipka.) Těmto skupinám lidí jsou hůře dostupné všechny druhy služeb, které by jim mohly pomoci krizi řešit. Na druhé straně je u nich krize neřešitelná bez zlepšení základních životních podmínek.

Stav krize se u jednotlivého člověka projevuje obvykle jako směs deprese, úzkosti a zmatenosti. Častější je převaha útlumových příznaků, méně časté jsou příznaky vzrušení. Stav akutní krize se vyznačuje také zhoršenou nebo zcela ztracenou schopností běžného „fungování“.

Období krize je obdobím zvýšené zranitelnosti. Během krize lidé mají sklon vyhledávat veškeré dostupné zdroje pomoci, ne však všichni. Akutní krize, kterou se nepodařilo zvládnout se může změnit v dlouhodobý stav špatné adaptace na životní podmínky trvající roky. Krize je na druhé straně příležitostí k nalezení nového horizontu života a k získání nové rovnováhy.

Službami pro poskytování pomoci lidem k krizi jsou linky důvěry, centra krizové intervence, mobilní krizové služby, poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, soukromé ordinace psychologů a psychiatrů a psychiatrická zařízení ambulantní i lůžková. V našich podmínkách až na výjimky je péče kryta zdravotním pojištěním.

12.14. DOMÁCÍ NÁSILÍ

Domácí násilí je násilné chování mezi členy jedné existující nebo bývalé domácnosti, nebo jde o násilí mezi osobami, které mají společné děti, i když tyto osoby nikdy společnou domácnost nevytvořily. Domácí násilí je prakticky vždy

následek neuspokojených potřeb násilně se chovající osoby. Násilník si vynucuje něco, čeho jinak neumí dosáhnout, nebo se mstí za to, že některá jeho potřeba nebyla uspokojena. K násilnému chování mají lidé vrozený sklon, který může zesílit zkušenostmi z původní rodiny, v níž bylo dítě svědkem násilného způsobu řešení konfliktů mezi rodiči a samo bylo tělesně trestáno. U mužů - což jsou zdaleka nejčastější pachatelé domácího násilí - souvisí projevy násilí vůči ženám s naučeným dominantním postojem vůči ženě, s pocitem sexuálního „vlastnění“ ženy a s nároky na to, aby se žena v mnohem větší míře než muž podílela na péči o děti a na chodu domácnosti. Násilné projevy mužů vůči ženám jsou někdy umocňovány alkoholem. Nečastějšími projevy domácího násilí jsou: bití, kopání, nadávky, zesměšňování, výhrůžky, omezování pohybu, obtěžování (např. soustavné telefonování, sledování), omezování přístupu k penězům, ničení majetku, vynucování sexuálního styku nebo určitého druhu sexuálního styku, omezování kontaktu s dítětem.

Oběti jsou kromě žen i děti, staří lidé, lidé trpící nemocemi nebo postižení lidé. V jedné domácnosti se násilník může násilně chovat k více osobám, např. k ženě a dětem. Oběťmi jsou v některých případech i muži, násilné chování ženy má v těchto případech spíše povahu psychického týrání (např. demonstrativní nevěry) než fyzických útoků. Informace o případech domácího násilí mají lékaři, policie, přestupková oddělení místních úřadů, školy, psychosociální služby typu linek důvěry, krizových center a rodinných poraden, a také nestátní organizace specializované na tuto problematiku (např. Bílý kruh bezpečí, jehož cílovou skupinou jsou všechny oběti násilí, nebo ROSA pracující s ženami, které se staly oběťmi násilí). Průzkumy provedené v některých západních zemích ukazují, že 10-25% vdaných žen zažije někdy během života násilí ze strany partnera. Některé zdroje uvádějí pro ČR dokonce 38 %.

12.15. ZNEUŽÍVANÉ , ZANEDBÁVANÉ A TÝRANÉ DĚTI

Špatné zacházení s dítětem je úmyslné nebo neúmyslné chování pečující osoby, které se vymyká společenským normám a ohrožuje dítě. V současnosti se rozlišují následující čtyři typy tohoto poškozování dětí:

- tělesné týrání, jehož nejčastější podobou je bití, méně častou trhání vlasů, opáření, vystavování chladu, odpírání jídla a tekutin, topení ve vodě, dušení, podávání jedů aj.;
- sexuální zneužívání, zahrnující incest čili sexuální styk mezi příbuznými a jiné typy sexuálních praktik, včetně účasti dětí na výrobě pornografie a jejich účasti na náboženských sexuálních rituálech;
- zanedbávání, což je opomíjení významných potřeb dítěte, případně opouštění dětí a konečně
- emocionální týrání, které spočívá v terorizování dítěte neustálou kritikou, nadávkami a jinými druhy ponižování.

Oddělení jednotlivých typů špatného zacházení je v praxi nesnadné. Emocionální týrání se např. vyskytuje u většiny dětí, s nimiž pečující osoby špatně zacházejí. Následky špatného zacházení jsou dlouhodobé a ničivé. Tyto děti trpí sníženým sebevědomím, úzkostmi a depresemi, mají horší vztahy k vrstevníkům i k dospělým. Sexuální zneužívání v dětství je v některých případech předehrou k prostitučnímu chování v dospělosti.

Indikátory špatného zacházení s dítětem jsou nálezy lékařů, údaje učitelů, oznámení občanů státním orgánům, kontakty postižených dětí s krizovými centry a to jak formou telefonickou, tak formou přímých návštěv. Poškození dítěte nemusí být vždy patrné ve formě tělesné újmy zjiitelné lékařským vyšetřením. Necitlivé vyšetřování případu zneužívání a týrání je právem označováno za druhotné poškozování - když např. dítě musí opakovaně popisovat, co se mu stalo a vyšetřující orgán dává najevo nedůvěru ke sdělení dítěte.

Typickým prostředím, ve kterém dochází ke špatnému zacházení s dětmi jsou tzv. mnohoproblémové rodiny. V nich se kumulují důsledky různých osobních a sociálních znevýhodnění (osobnostní anomálie, duševní nemoci, závislosti na návykových látkách, nezaměstnanost, chudoba aj.) Ani nejintenzivnější a velmi nákladné terapeutické programy pro tyto rodiny - u nás zatím nedostupné - nedokáží příznivě ovlivnit výchovné prostředí ve všech případech. Podle nedávného amerického přehledu čtyř velkých studií efektivity jedna třetina rodičů, kteří byli

zařazení do komplexních programů péče během léčby dál nevhodně zacházela se svými dětmi.

12.16. ZÁVISLOST NA NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH A GAMBLERSTVÍ

Problém drog je velmi však závažný. Většina osob se domnívá, že problém drog se jich a jejich dětí netýká. Bohužel opak bývá pravdou. Pro ilustraci pár statistických údajů. V prostředí *základního školství* má zkušenost s ilegální nealkoholovou *drogou* (dále jen droga) 10 až 30% dětí (dle rizikovosti lokality, velikosti školy a dalších vlivů) ze 7 až 9 tříd, přičemž *průměrný věk experimentu je 14 let*. Velmi zajímavé je, že v 7 a 8 třídách se do užívání drog podstatně více zapojují děvčata než chlapci. V prostředí *středního školství* je zapojení osob do experimentu či užívání bez známek rozvinuté závislosti 30 až 80% studentů. Opět je nezbytné přihlédnout k rizikovosti lokality (nezaměstnanost, velká aglomerace/sídliště, rozvodovost, vzdělanost, finanční a sociální stabilita, aj) a druhu školy (učiliště, gymnázium, prestižní střední škola, integrovaná střední škola aj.). Počet osob opakovaně a pravidelně užívající nějakou drogu se pohybuje okolo 5%, přičemž nejvíce osob závislých na drogách je nad 19 let a osoby vyhledávající odbornou pomoc a léčbu od 21 let. Problémové užívání se objevuje nečastěji od 16 let věku. Nejúčinnější a pro společnost nejlevnější je cílená primárně preventivní činnost.

Řada lidí se domnívá, že dostatečně účinné a všeřešící jsou volnočasové aktivity. Bohužel tento názor není tak pravdivý. Je všeobecně známo, že do volnočasových aktivit se zapojují děti a mládež se sníženými či minimálními sklony k sociálně patologickým jevům, včetně užívání a zneužívání drog. Primární prevence má podstatně vyšší rozměr. Zde je nutné podtrhnout některé klíčové principy. děti a mládež jsou cílovými příjemci aplikované prevence, která musí být kontinuální a multidisciplinární. Velmi zásadní je primární prevence v místní komunitě, která je cíleně aplikována na populaci pedagogů, rodičovskou veřejnost, vrstevnické skupiny a v neposlední řadě na odbornou veřejnost (lékaři střední zdravotnický personál, sociální pracovníky, představitele měst a obcí, včetně úředníků a další zájmové a profesní skupiny). Primární prevencí se zabývají v dnešní době především školy a školská zařízení.

Naprosto vypovídající o nezbytnosti multidisciplinárního přístupu je zdroj informací o drogách. V současné době poskytuje v naprosto drtivém množství protidrogové informace pouze škola či školské zařízení 40%. Od rodičů děti dostávají nepřesné až mylné informace a to pouze do 8%. Ostatní informace nelze vždy hodnotit jako protidrogové (např. z médií a od kamarádů až 60%). Tyto informace jsou často prodrogově zaměřené, nebo si dítě/mladistvý z celkového množství vybere pouze prodrogově zaměřené informace. Bohužel se v poslední době stává, že užívání marihuany a ostatních drog (např. tzv. tanečních drog - extasy, LSD) jsou bagatelizované často některými médii ve smyslu minimální škodlivosti těchto užívání látek v porovnání s alkoholem a potřebou jejich legalizace. Dále nesmíme zapomínat na nezbytnost preventivního působení prostřednictvím orgánů zákonné represe, kde je hlavním úkolem odhalování a rozkrývání organizovaných skupin zabývajících se výrobou, dovozem, vývozem a v neposlední řadě i prodejem drog.

Užívání drog sebou nese mnoho zatěžujících faktorů pro společnost. Jedná se o přenos, výskyt a šíření infekčních chorob (především u nitrožilních uživatelů drog) jako je virová hepatitis A-C, HIV/AIDS, ale i ostatních negativních důsledků užívání, jako jsou abscesy a další hnisavé komplikace, trombózy aj., stejně jako problém otevírání latentních (skrytých) psychóz, které propukají do otevřené formy.

Dalším negativem je nezbytnost páčání trestné činnosti (především majetkové), za účelem obstarání drogy, kde se v poslední době brutalita těchto činů stále zvyšuje. Jedná se především o krádeže „drobného“ charakteru (autorádia, jízdní kola, sklepy, chaty, chalupy aj.), ale vyskytují se i takové trestné činy jako jsou loupežná přepadení a to někdy i s použitím zbraně. Z tohoto je patrné, že prevence je nejlevnější a nejúčinnější.

Existují terénní programy a kontaktní centra, kde jsou uživatelům drog poskytované specifické služby (výměnný program inj. materiálu, potravinový a vitamínový program, hygienický servis, psychosociální terapie až motivace k léčbě). Často se setkáváme s odporem k výměnnému programu injekčního materiálu. Je nezbytné podtrhnout, že výměny podstatně snižují, až zamezují výskyt volně odhozeného inj. materiálu, který je nebezpečím terénní nákazy především u malých dětí

poraněním. Dále je prostřednictvím těchto služeb navázán kontakt s drogovou subkulturou a tak je možné s touto skupinou pracovat a provádět účinná ochranná opatření. V neposlední řadě jsou pro drogově závislé a jejich okolí připraveny léčebné programy, které jsou zajišťovány prostřednictvím psychiatrické léčby a na ni navazujících terapeutických komunit a doléčovacích programů (chráněné bydlení a dílny).

12.17. PROSTITUCE

Prostituce je problémem a předpokládá se, že v této oblasti působí až 12 tis. osob a celkový peněžní pohyb představuje cca 7 mld. Kč. Vyvíjejí se snahy tento problém řešit. Na jedné straně je to regulačně reglementační přístup, což souhrnně prezentuje snahy jak tzv. dostat prostituci pod kontrolu. Je charakteristický pro policejní a zákonodárné složky a její imanentní součástí je represe. Dostat pod kontrolu znamená současně legalizovat. Pokud jde o sociální oblast vznikají spíše podpůrné či kurativní iniciativy, jejímž cílem je „harm reduction“ čili zmírnění negativních důsledků prostituce. Tento proud prezentují hlavně občanská sdružení. Začínají - inspirovány hlavně západními státy - tím nejjednodušším a nejúčinnějším - terénní sociální prací tzv. streetworkem. Rozdávají se prostředky prevence (kondomy a lubrikační gely), informace o bezpečném, resp. bezpečnějším sexu. Dávají se rady, zprostředkovávají se kontakty.

12.18. KRIMINALITA

Jako kriminalita je označováno chování porušující normy. Normy jsou v současné západní společnosti stanoveny zákony, které vyjadřují mínění převažující mezi politickými reprezentanty občanů, kteří v parlamentu zákony schvalují. Proto závisle na změnách legislativy „vznikají“ a „zanikají“ určité typy kriminality.

Kriminální chování je spojeno s fungováním rodiny v době, kdy v ní člověk vyrůstá, s ekonomickou situací jednotlivce, rodiny, regionu i státu, s kriminogenním působením vrstevnických skupin a různých „subkultur“ na jednotlivce, s pohlavím a věkem, s užíváním návykových látek a s prostitucí, s místem, kde člověk žije (velkoměsto - město - vesnice) i s tím, jestli byl někdy vězněn, jak dlouho a jak často.

Indikátorem kriminality jsou soudní a policejní statistiky, které nepoužívají shodného způsobu kategorizace trestných činů. V ČR je v současnosti objasňována necelá polovina nahlášených případů. Objasněno je v posledních letech asi 170.000 - 190.000 skutků ročně, z toho 10.000 - 12.000 skutků spáchaly děti, mladiství se na tomto počtu podílejí 13.000 - 16.000 skutky. Počet usvědčených dětských pachatelů (mladších než 15 let) vzhledem k jejich zastoupení v populaci od druhé poloviny devadesátých let stoupá, kdežto počet mladistvých pachatelů (15 - 18 let) se od druhé poloviny devadesátých let vzhledem k jejich zastoupení v populaci výrazně nemění. Majetková trestná činnost u dospělých i nedospělých pachatelů vysoce převažuje nad násilnými trestnými činy.

Stávající česká právní úprava umožňuje za přestoupení zákona trestně stíhat jen mladistvé, kteří v době spáchání činu dovršili 15 let. Mladiství ve věku mezi 15 a 18 roky trestně odpovědní jsou, nicméně jim ukládané sankce jsou méně přísné než u dospělých. (V této věkové kategorii je v současnosti ve výkonu trestu odnětí svobody jen několik málo desítek mužů a žádná žena.) Za trestné činy je v současnosti u nás odsouzeno ročně zhruba 60.000 osob, z toho zhruba 4.000 mladistvých. Osobám mladším než 15 let může být uložena v rámci občansko právního řízení tzv. ochranná výchova tj. výchova ve státním zařízení patřícím do resortu Ministerstva školství. Mladistvým (15-18 let) může být toto výchovné opatření uloženo v trestně právním řízení. I když vyšetřování ukáže, že osoba mladší než 15 let spáchala protizákonný čin, trestní postih u ní není možný.

V probíhající debatě politiků, odborníků i veřejnosti o nejlepším způsobu reakce společnosti na kriminální chování je některými účastníky doporučováno snížení hranice trestní odpovědnosti. Jednostranné přitvrzování represe však v žádné zemi nemělo prokazatelný vliv na kriminalitu. Rychlá a přiměřená represivní reakce je v některých případech nutná, nicméně daleko důležitější je prevence a rozvoj tzv. *alternativních sankcí*, které pachatele nepřivádějí do kontaktu s kriminální subkulturou, nesnižují jeho důstojnost, umožňují mu pokud možno nahradit škodu přímo tomu subjektu, který poškodil. Rozšíření tohoto způsobu reakce společnosti u nás napomáhají novely trestního zákona i nově zřízená Probační a mediační

služba ČR; ne vždy však soudy této možnosti využívají. Obce se v tomto procesu mohou stát významnými partnery justice, pokud např. nabídnou příležitosti k vykonávání veřejně prospěšných prací. Jinou oblastí nutných systémových reforem jsou způsoby organizace a způsoby práce státních zařízení, do nichž jsou umisťováni mladiství s rizikovým nebo delikventním chováním (diagnostické ústavy, výchovné ústavy). Vytváření velkých kolektivů rizikových dětí a mládeže totiž snižuje možnost odklonit je od způsobů chování, kterými škodí sobě i společnosti.

Prevenici kriminality pomáhají technická opatření, jakými je např. rozmísťování kamer do center měst. Ustavování tzv. sousedských hlídek může rovněž zlepšit monitoring potenciálních pachatelů trestné činnosti. Dobrovolné sousedské hlídky však nesmějí konkurovat státní a městské policii, měly by s policií spolupracovat. Preventivní význam má i „nastěhování policie do ulic“ a podpora kontaktu občanů s policií. Efektivní policejní ochraňování komunity vyžaduje dobrou znalost místa a lidí, vyžaduje i okamžitou reakci na každé podezření, že by mohl být porušen zákon. Preventivní význam mají i osvětové kampaně podávající občanům informace o tom, jak se zabezpečit před kriminalitou a jak rychle kontaktovat policii.

Kontrolní otázky:

Charakterizujte hlavní sociálně rizikové skupiny a jejich problémy.

13. Sociální politika a ekonomika

Na závěr našeho textu budeme mluvit o tom, co to stojí. Budeme mluvit o dvou pojmech: hrubém domácím produktu a o státním rozpočtu, jeho příjmech a výdajích na sociální politiku. Naším cílem je udělat si představu o celkových objemech, o které se jedná.

Hrubý domácí produkt (HDP) je velmi zhruba součtem výsledků veškerého podnikání na území státu v daném roce. Když roste, země prosperuje. Státní rozpočet je to s čím může hospodařit stát resp. vláda.

Vratme se k naší indiánské lovecké osadě a pokusíme se ukázat poněkud složitější situaci, než jakou jsme popsali dříve. Nuže celý roční úlovek, výdělek z prodeje a úroda to je hrubý domácí produkt. Ne všechno se však může spotřebovat resp. sníst. Tak je jistě třeba odměnit lovce (mzdy) ale i vedení obce, učitele a šamana (platy). Je třeba opravit chatrče a ploty, můstek, část produktu prodat a nakoupit nové šípky (investice). Něco se musí usušit na zlé časy (rezervy) Jak že jsme zmínili, pro život a budoucnost osady je třeba zabezpečit, ty, kteří se na tvorbě produktu přímo nepodíleli - ženy, děti, seniory a zraněné lovce. Nutnost těchto výdajů odráží dlouhodobou zkušenost osady, je to „zákon“ a rada starších (vláda) je musí vynaložit (mandatorní výdaje). Teprve se zbytkem může rada starších podařit jak chce

Je patrné, že v nám v naší osadě chybí tři významné věci. Peníze, daně a pojištění. Ty byly vynalezeny mnohem později. Jak jsme se už zmínili občané povinně i dobrovolně odkládají část svých příjmů pro případ nepříznivé sociální události nebo na dobu, kdy nebudou moci pracovat. Občané (řádní občané) platí státu daně. Z těchto daní (a z dalších příjmů státu) je financován státní rozpočet. V České republice je však ve světě zcela ojedinělá situace, že také všechny příspěvky pojištěnců na sociální pojištění jsou považovány za příjem státního rozpočtu a stát s nimi hospodaří jako by to byly jeho peníze. Ve skutečnosti, jde o prostředky odložené na vymezenou nepříznivou sociální událost. A to bez ohledu, že již dříve vysvětlený průběžný systém financování

nestojí na „odložení peněz“, ale na důvěře v budoucí pokračování solidarity - to co se vybere se vyplatí a bude tomu i v budoucnosti, pokud nedojde ke změnám celého systému..

A nyní tedy pár velkých čísel. Protože dochází k dodatečným korekcím budeme pracovat s údaji za rok 2005.

Hrubý domácí produkt činil 2931 mld. Kč (tj. skoro tři biliony českých korun).

Celkové příjmy státního rozpočtu činily 866,5 mld. Kč . Celkové výdaje byly ale vyšší a činily 922 mld. Kč. Stát se musel zadlužit.

Příjmy s pojistného na důchodové a nemocenské a příspěvku na politiku zaměstnanosti činily 311,2 mld Kč tj. 36 % celkových příjmů státního rozpočtu.

Z toho příjmy z příspěvků na důchodové pojištění činily 258,3 mld tj. 30 % příjmů státního rozpočtu .

Výdaje státního rozpočtu na všechny sociální dávky činily 326, 6 mld Kč tj. 37,6 % výdajů státního rozpočtu a to činí 11 ,8 % z HDP

Výdaje na důchody činily 247,4 mld Kč tj. 26,81 % výdajů Státního rozpočtu a to je 8,44 % z HDP.

A pozor - výdaje státního rozpočtu na všechny důchody činily 95,8 % z tohoto co pojištěnci a zaměstnavatelé na důchodové pojištění svými příspěvky odvedli. Bylo tedy vyplaceno méně než bylo vybráno.

Zvlášť se podíváme na dávky státní sociální podpory, které tvoří podstatnou část přímé hmotné pomoci státu rodinám s dětmi. Tyto dávky nejsou financovány z pojištění ale z daní- jsou tedy financovány skutečně ze státního rozpočtu.

V roce 2005 bylo ze státního rozpočtu na dávky státní sociální podpory vyplaceno 33 mld. Kč, to je 3,6 % výdajů státního rozpočtu a 1,13 % HDP.

Kdyby bylo sociální pojištění, jako je tomu v ostatních zemích, odděleno od státního rozpočtu, vypadala by situace jinak. Důchody by byly vypláceny veřejnoprávní institucí sociální pojišťovnou. Stát by financoval dávky státní sociální podpory, pomoc v hmotné nouzi a další nepojistné dávky (např. pro zdravotně postižené) sociální dávky. Podíl těchto dávek by na výdajích (o sociální pojištění sníženého státního rozpočtu) činil okolo 10%.

Pro získání přehledu o tom jakými částkami je dotována sociální politika, poslouží další srovnání. Když vydělíme HDP počtem pracovních dnů v roce, zjistíme, že z HDP je na přímou finanční podporu rodin (dávky státní sociální podpory), vynakládá produkce 4 dnů ekonomiky v Česku. A tento podíl v posledních letech dále klesá, a to přestože nominální hodnota dávek (jejich výše v korunách roste) - s výjimkou excesivního zvýšení rodičovského příspěvku. Nominální výše dávek roste pomaleji než roste HDP.

Pokud bude čtenář pociťovat nesoulad výše uvedených čísel s novinovými titulky, necht' prostuduje zákona o státním rozpočtu.

Kontrolní otázky:

Uveďte rámcově objemy výdajů státu na sociálně politické aktivity.

14. Místní a regionální sociální politika

Jak jsem se již zmínili vlastní sociální politiku mohou mít i místní a regionální orgány samosprávy. Sociálně ekonomická situace se totiž v jednotlivých územích, obcích a městech může výrazně lišit. Dokonce v rámci okresu mohou být chudé i bohaté části. Při průměrné republikové nezaměstnanosti 8% se reálná nezaměstnanost jednotlivých území se pohybuje od 3 do 18%. Odlišovat se může demografická situace, zdravotní stav a další. Jsou území a města v nichž dochází k úbytku obyvatel a naopak. Jsou území s velkým počtem malých obcí, kde jsou pro poskytování sociálních aktivit zcela odlišné podmínky než třeba ve městech. Liší se výskyt problémových sociálních jevů apod.

Je proto velmi potřebné a užitečné zpracovávat sociálně politické programy na místní a regionální úrovni zaměřené na zabezpečení trvale udržitelné sociální soudružnosti a sociální rozvoj území. Tvorbě programu musí předcházet provedení sociálně demografické analýzy, jejímž cílem je poznat sociální jevy v území, jejich vývojové trendy, analyzovat odlišnosti v území od situace v České republice, a analyzovat evropské vývojové trendy těchto jevů. Dalším krokem je stanovení priorit a cílů a nakonec získání spojenců, tj. především veřejnosti pro tyto cíle a hledání prostředků, vč. prostředků z evropských strukturálních fondů, které právě takové programy podporují.

V sociální politice se právě z hlediska územního rozvoje objevují dvě nová témata. Prvním tématem je dopravní obslužnost, která jak se stále více ukazuje, má značný význam pro zaměstnanost, dostupnost sociálních služeb a významně ovlivňuje možnosti sociálního rozvoje území. Druhým tématem je koncept „trvale udržitelného života“. Jeho principem je uspokojovat potřeby lidstva v současnosti - bez ohrožení možnosti budoucích generací uspokojovat potřeby jejich. Sociální politika je třetím pilířem tohoto celosvětového programu (po pilíři zaměřeném na životní prostředí a pilíři ekonomickém).

15. Závěr

Na sociální politiku je třeba dívat se ve dvojím pohledu. Prvním je skutečnost, že jde o součást obecné politiky. Jednotlivé sociálně politické koncepce předkládají občanům různé cesty zabezpečení klidného a bohatého života. Doufejme jen, že jsou schopny se dohodnout na základních dlouhodobých strategických cílech jejich obsahem je prosperita českého státu a jeho občanů. Takový pokus představuje Sociální doktrína České republiky. Cílem politiky je tedy definovat cíle a priority, jichž má být sociální politikou dosahováno.

Druhým pohledem na sociální politiku je uznání, že se jedná o odbornou činnost, že jde o „řemeslo“. V tomto pohledu má sociální politika nástroje, které jednotlivé subjekty mohou použít k zabezpečení svých sociálních programů, zná principy, na nichž mohou a musí být sociálně politické nástroje, např. jako nástroje sociálních transferů konstruovány, aby mohly plnit co nejlépe sledované záměry. Jde totiž o to, že různé nástroje lze použít pouze k určitým sociálně politickým cílům či naopak, že různé cíle je možné realizovat optimálně právě jen určitými nástroji.

Takový dvou jí pohled má zásadní význam, umožňuje totiž v určitém segmentu oddělit sociální politiku jako odbornou činnost, a jako samostatný vědní obor, od politiky. Pak nejde o doktrinální přístup, o štědrost či úspornost, ale o sociální politiku jako soubor nástrojů, které umí zabezpečovat záměry různých politických doktrín, totiž těch, které si občané zvolí ve volbách. Bohužel dochází často k tomu, že se “politicky” diskutuje o nástrojích - např. zvýšení či snížení dávky sociální dávky“, aniž se odpovědně definuje cíl, jehož má být dosaženo a analyzují důsledky, které to může mít. Doufejme, že tento text k rozvoji sociální politiky jako odborné činnosti přispěje.

Slovník nejdůležitějších pojmů

Životní minimum - minimální hranice peněžních příjmů k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb; není sociální dávkou, ale pouze kritériem (měřítkem) pro zhodnocení výše příjmů domácnosti (osoby), využívá se pro zjišťování nároku na sociální dávky a pro určení jejich výše.

Existenční minimum - minimální hranice peněžních příjmů nezbytná k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití (pokrývá stanovenou výživovou normu a cca 40 % ostatních základních osobních potřeb vyjádřených v životním minimu jednotlivce); nevztahuje se na děti.

Jednotlivec - osoba, která není společně posuzována s jinými osobami.

Společně posuzované osoby - osoby se vzájemnou vyživovací povinností a další osoby společně užívající byt s výjimkou těch osob, které písemně prohlásí opak (s vědomím platnosti tohoto prohlášení ve všech oblastech, nejen v oblasti sociálních dávek).

Byt - soubor místností, popřípadě jednotlivá místnost, který podle rozhodnutí stavebního úřadu svým stavebně technickým uspořádáním a vybavením splňuje požadavky na trvalé bydlení.

Částka životního minima osoby - je stanovena pro jednotlivce a pro každou ze společně posuzovaných osob na základě jejich pořadí v domácnosti, u nezaopatřeného dítěte i podle jeho věku.

Pořadí osob v domácnosti - nejdříve se posuzují osoby, které nejsou nezaopatřenými dětmi, a poté nezaopatřené děti; v rámci každé z těchto skupin se pořadí stanoví podle věku od nejstarší po nejmladší.

Rozhodný věk - věk dosažený v kalendářním měsíci, za který je životní minimum zjišťováno.

Životní minimum společně posuzovaných osob - úhrn částek životních minim všech společně posuzovaných osob.

Započitatelné příjmy - příjmy, které slouží k zajištění základních životních potřeb osob. Jde o většinu příjmů dle zákona o daních z příjmů s výjimkou příjmů morálně nepřijatelných k zajištění základních životních potřeb, jako jsou např. peněžní pomoc obětem trestné činnosti, stipendia, odměny vyplácené dárcům krve a jiných biologických materiálů z lidského organismu, zvýšení důchodu pro bezmocnost,

dávky sociální péče poskytované vzhledem ke zdravotnímu stavu apod., nebo o opatření sloužící k motivaci pro přijetí práce jako např. daňový bonus.

Minimální započitatelný příjem osoby samostatně výdělečně činné - 50 % měsíční průměrné mzdy v národním hospodářství za předchozí kalendářní rok, kterou každoročně vyhláší MPSV (neplatí pro vedlejší samostatnou výdělečnou činnost a činnost, která není vykonávána soustavně); v případě osoby, která začíná podnikat a nepodala ještě přiznání k dani z příjmů, činí minimální započitatelný příjem 25 % měsíční průměrné mzdy v národním hospodářství za předchozí kalendářní rok.

Valorizace - zvýšení částek životního a existenčního minima.

Pravidelná valorizace - každoročně od 1. ledna v případě, že index spotřebitelských cen za domácnosti celkem vyjadřující zvýšení nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby vyhlášený ČSÚ vrostl v rozhodném období o více než 5 %

Mimořádná valorizace - zvýšení za mimořádných okolností, jako je např. očekávaný mimořádný růst inflace.

Systém sociální ochrany

Systém sociální ochrany ČR zahrnuje systém pojištění (důchodové, nemocenské, v nezaměstnanosti), státní sociální podporu a sociální péči (dávky sociální péče, služby sociální péče).

„Sociální dávky“

Užívaný, avšak velmi nepřesný, resp. zavádějící pojem. Systém sociální ochrany v sobě zahrnuje dávky důchodového pojištění (starobní důchod, invalidní důchod, pozůstalostní důchody apod.), nemocenského pojištění (nemocenské, podpora při ošetřování člena rodiny apod.), pojištění v nezaměstnanosti (podpora v nezaměstnanosti, podpora při rekvalifikaci), státní sociální podpory (přídavek na dítě, porodné apod.) a dávky sociální péče. Všechny tyto dávky lze označit za sociální dávky, ale nelze je zaměňovat, neboť spadají do různých systémů a plní různé funkce.

Sociální pojištění

Systém sociálního pojištění řeší takové situace, na které je možné se dopředu připravit odložením části finančních prostředků k řešení budoucí sociální situace. Do systému patří pojištění důchodové, nemocenské a v nezaměstnanosti. Sociální

pojištění je financováno z příspěvků zaměstnanců, zaměstnavatelů a státu. Mimo tento systém stojí pojištění zdravotní a úrazové.

Státní sociální podpora

Prostřednictvím státní sociální podpory stát přispívá především rodinám s nezaopatřenými dětmi v případě uznané sociální situace, na jejíž řešení rodina vlastními silami a prostředky nestačí. Systém uplatňuje princip solidarity mezi vysokopříjmovými rodinami a rodinami s nízkými příjmy a mezi bezdětnými a rodinami s dětmi. Systém státní sociální podpory je zaměřen na velké skupiny a typické případy. Administrace systému není nákladná, neboť se zkoumá pouze příjem, nikoli majetkové poměry, vlastní aktivity apod. Systém je financován ze státního rozpočtu. Základním stavebním kamenem celého systému je životní minimum (životní minimum je důležité nejen pro nárok na dávku, ale i pro její výši). Některé dávky státní sociální podpory jsou příjmově testovány, jiné se poskytují bez ohledu na výši příjmu. V současné době se zkoumá příjem pro účely přídatku na dítě, sociálního příplatku a příspěvku na bydlení. U porodného, pohřebného, dávek pěstounské péče a rodičovského příspěvku se příjem nezkoumá. Dávky státní sociální podpory poskytují úřady práce podle bydliště žadatele (v případě hlavního města Prahy úřady městských částí).

Příspěvek na bydlení

Příspěvek na bydlení je dávkou státní sociální podpory. V současné době má nárok na příspěvek na bydlení vlastník nebo nájemce bytu, jestliže jeho rozhodný příjem (příjem společně posuzovaných osob) nedosahuje 1,6násobku částky životního minima. V nové konstrukci příspěvku na bydlení, která bude přijata v souvislosti s přijetím systému pomoci v hmotné nouzi, budou ve výši příspěvku na bydlení zohledněny rovněž náklady, které osoba (společně posuzované osoby) na bydlení vynakládají.

Sociální péče

Sociální péčí zajišťuje stát pomoc občanům, jejichž životní potřeby nejsou dostatečně zabezpečeny příjmy z pracovní činnosti, dávkami důchodového nebo nemocenského pojištění, popř. jinými příjmy, a občanům, kteří ji potřebují vzhledem k věku nebo zdravotnímu stavu, anebo kteří bez pomoci společnosti

nemohou překonat obtížnou životní situaci nebo nepříznivé životní poměry. V rámci sociální péče jsou poskytovány zejména věcné nebo peněžité dávky a sociální služby.

Dávky sociální péče

Stejně jako pojem „sociální dávky“ je i pojem dávky sociální péče široký. Pod pojmem dávky sociální péče se rozumějí podle současných právních předpisů dávky sociální péče poskytované podle zákona o sociální potřebnosti²⁵, příspěvek při péči o blízkou nebo jinou osobu a celá řada dávek osobám se zdravotním postižením (např. příspěvek na zakoupení motorového vozidla, příspěvek na individuální dopravu apod.), rodinám s dětmi, starým osobám (např. příspěvek na provoz telefonní účastnické stanice apod.) atd. Současný systém obsahuje cca 37 dávek sociální péče, které řeší jednotlivé situace. Dávky sociální péče poskytují obecní úřady jednotlivých typů (obecní úřady, pověřené obecní úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností). Některé dávky sociální péče (dávky pro osoby se zdravotním postižením) zůstanou zachovány i po přijetí zákona o pomoci v hmotné nouzi.

Hmotná nouze - systém pomoci v hmotné nouzi

Systém pomoci v hmotné nouzi je nový dávkový systém. V systému pomoci v hmotné nouzi bude upravena pomoc k zajištění základních životních podmínek fyzických osob (které se nacházejí v hmotné nouzi) prostřednictvím dávek v hmotné nouzi. Vedle dávek bude klíčovou oblastí pomoci poradenství a sociální práce.

Dávky systému pomoci v hmotné nouzi

Zákon o pomoci v hmotné nouzi obsahuje příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádnou okamžitou pomoc.

Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je dávkou systému pomoci v hmotné nouzi. Příspěvek na živobytí lze přirovnat k současným dávkám sociální péče, které jsou poskytovány podle § 4 zákona o sociální potřebnosti. Příspěvek na živobytí budou poskytovat

²⁵ Tyto dávky zná veřejnost pod nesprávným a zavádějícím názvem “dávky do životního minima”.

pověřené obecní úřady. Výše příspěvku na živobytí bude stanovena s ohledem na konkrétní situaci (počet společně posuzovaných osob, životní (existenční) minimum, živobytí, vlastní aktivity (snahu) apod.

Doplatek na bydlení

Doplatek na bydlení je „novou“ dávkou systému pomoci v hmotné nouzi. Doplatek na bydlení reaguje na změny v konstrukci životního minima a změny v konstrukci příspěvku na bydlení (státní sociální podpora). Doplatek na bydlení bude poskytován v těch případech, kdy by ani s pomocí příspěvku na bydlení nebylo možno uhradit odůvodněné náklady na bydlení jednotlivých rodin.

nízkoprahový

streetworker

